Şopdara Rastiyê ye
Ronahî
Rojnameya siyasî, civakî û çandî | Jimar :1388 | 24-Pûşper-2026 | www.ronahi.net/ku/

Navnîşan
www.ronahi.net/ku/
rojnameyaronahi
@ronahikurdi55
nameronahi@gmail.com
Rojnameya Ronahî
+963 984 370 218

Darên Kurdistanê; Dewlemendbûneke xwezayî ya bêhempa

Hêvî Keleş/ Qamişlo

Darên gwîz, hinar, hêjîr û zeytûnê bi sedsalan e ku cihê xwe di jiyana Kurdan de diparêzin, bûne sembola nasnameya çandiniyê, di heman demê de mîrateya aborî û girêdanek kûr bi axê re.

Darên fêkiyan di nav hêmanên herî berbiçav ên xwezayî ya Kurdistanê de ne. Bi sedsalan e, jiyana niştecihan bi çandinî û baxçeyên fêkiyan ve girêdayî ye, ku wekî çavkaniyek xwarin û aramiya aborî xizmet kirine. Di nav bi sedan cureyên daran ku li Kurdistanê geş dibin, çar dar wekî yên herî berbiçav û bibandor di dîroka civakî û aborî ya Kurdistanê de derdikevin pêş: gwîz, hinar, hêjîr û zeytûn. Her yek ji van daran di yek ji çar beşên Kurdistanê de girîngiyek taybetî bi dest xistiye, bi demê re bûye beşek ji nasnameya cih û bîra kolektîf a gel.

Dara Gûzê

Li Başûrê Kurdistanê, dara Gûzê di jiyana gundewarî û çiyayî de cihekî taybet digire. Baxçeyên gûzê li deverên Soran, Rewandoz, Barzan, Şeqlawe û Hacî Omran belav bûne, ku çiyayên bilind û avhewaya nerm ji bo vê darê, ku bi temendirêjiya xwe û şiyana xwe ya berxwedana li hember şert û mercên xwezayî yên dijwar tê nasîn, hawîrdorek îdeal peyda dikin. Hin darên gûzê li gundên çiyayî ji sed salî mezintir in û hîn jî salane gelek fêkî didin. Girîngiya gûzan ji nirxa wan a xurekî ya bilind wêdetir diçe, bandora wan a aborî jî girîng e, ji ber ku ew ji bo gelek malbatên cotkaran çavkaniyek girîng a dahatê ne. Wekî din, dara gûzê di çêkirina mobîlya û hunerên xweşik de tê bikar anîn, ku ev darê di nav darên fêkiyên din de cihekî taybetî digire.

Dara Hinarê

Li Rojhilatê Kurdistanê, dara hinarê wekî yek ji darên çandiniyê yên herî girîng tê dîtin. Bajarên Mehabad, Serdeşt, Pîranşar û Merîwan bi hilberîna cûrbecûr hinarên bi kalîte navdar in, ku ji avhewaya xweş û axa berhemdar a herêmê sûd werdigirin. Di demsala çinînê de, baxçe vediguherin xwezaya bedew ku bi fêkiyên sor xemilandî ne, ku bûne sembola pirbûn û serfiraziyê. Hinar xwedî girîngiyek aborî û çandî ya girîng e, ji ber ku ew di hilberîna ava fêkiyan, melas û gelek hilberên xwarinê yên din de tê bikar anîn. Hebûna wê bi folklora Kurdî de jî bi kûrahî ve girêdayî ye, ku ew di gelek helbest û stranên gelêrî de sembola bereket, bedewî û berdewamiya jiyanê ye. Ji ber vê yekê, hema hema her malek gundewarî li Rojhilatê Kurdistanê bi kêmanî darek hinarê heye, ku xwedîtî û lênêrîna wê ji nifşekî bo nifşekî din tê veguhastin.

Dara Hejîrê

Li Bakurê Kurdistanê, dara hêjîrê di nav berhemên kevneşopî de cihekî girîng digire. Çandiniya wê li deverên Amed, Mêrdîn, Riha û Sêrtê belav bûye, ku li wir hewaya germ a havînê dibe sedema hilberîna fêkiyên bi kalîte. Hêjîr yek ji darên herî kevin e ku li herêmê tê zanîn.
Hêjîr di havînê de teze têne xwarin, di heman demê de beşek mezin ji berhemê ji bo karanîna tevahiya salê tê hişkkirin. Hêjîr di dîrokê de ji bo mirovan çavkaniyek xwarinê ya girîng bûye, nemaze li gundên çiyayî ku ji bo derbaskirina zivistanên dirêj xwe dispêrin berhemên herêmî. Hêjîrên hişkkirî, berhemek kevneşopî ye ku hem li herêmê û hem jî li navneteweyî tê xwestin, di bazarên Bakurê Kurdistanê de hilbijartinek balvkirî dimîne.

Dara Zeytûnê

Li Rojavayê Kurdistanê, dara zeytûnê di çandiniyê de serdest e. Bi taybetî herêma Efrîn bi mîlyonan darên zeytûnê yên xwe tê nasîn ku bi dehsalan li çiya û deştên derdorê belav bûne. Tê bawerkirin ku hin ji darên herî kevin ên herêmê bi sedan salî ne, ku şahidiya dîrokeke dirêj a çalakiyên çandiniyê dikin. Zeytûnan di aboriya herêmê de roleke girîng lîstine, bi hezaran malbat xwe dispêrin hilberîna zeyta zeytûnê, sabûn û cûrbecûr berhemên zeytûnê. Zeyta zeytûnê ya Efrîn bi kalîteya xwe ya bilind navdar bûye û herêmê di bazarên herêmî û herêmî de pesnê berfireh daye. Dara zeytûnê ji çandiniyek aborî bêtir bûye, ew veguheriye sembola aramiyê, berxwedanê û girêdana kûr bi axê re.
Tevî jîngehên xwezayî yên cihêreng li çar beşên Kurdistanê, van daran çîrokeke hevpar parve dikin: girêdana wan a nêzîk bi gelê Kurd re. Gwîzên li çiyayan, hinarên li geliyan, hêjîrên li herêmên germtir, û zeytûnên li deştên Deryaya Spî hemîyan beşdarî şekildana nasnameyek çandinî ya kûr bûne ku bi sedsalan dom dike. Bi zêdebûna pirsgirêkên jîngehê û guherîna avhewayê re, pêwîstiya parastina vê mîrateya xwezayî ku ne tenê sermayeyek aborî ye, lê di heman demê de beşek yekgirtî ya dîrok û bîra kolektîf a Kurdistanê jî temsîl dike, her ku diçe lezgîntir dibe.

Bi kamîreya Ayşa Silêman

FERHENGA BIWÊJAN

LI SER DOSTAYIYÊ

Ha ji dest, ha ji zend:
- Ha zerer gihat mirov, ha gihat xizmekî, dostekî mirov.

Mir kerê qazî, her kes çû tazî, (sersaxî) qazî bixwe mir, ti kesî lê pirs nekir:
- Dostên serdestan, dewlemendan pir in, lê dema dikevin ti kes pirsa wan nake.

Nanûxwêya me heye:
- Em dostên xwe ji bîr nakin; em ne bêwefa ne.

Nan û xwê di navbera me de heye:
- Me bi hev re hevaltî kiriye.

Yekî Qerazî, yekî Berazî, ji hev re bûn xal û xwarzî:
- Digel ku berê hev nas nedikirin jî bûn dostên hev.

LI SER BÊQÎMETBÛNÊ

Jina wî jî ji ber ve ranabe:
- Rebenek e; ti kes qîmet nadiyê.

Ketiye ber şekan:
- Pir bêqîmet bûye; rezîl û riswa bûye; her kes ji aliyekî ve lê dixe.

Ketiye nav dest û piyan:
- Bêqîmet bûye; ji rûmet ketiye; êdî ti kes guhê xwe nadiyê.

Ketiye nav dest û lingan:
- Bi heman wateyê.

Mû ketiye sîtila dew:
- Lewitiye; ew qîmetê wî yê berê nemaye.

Ne girara devsotinê ye:
- Bêqîmet e; ne tişteke binirx e; bi kêrî tiştekî nayê.

Pêlava min bi şûn ve ma/ şekala min bi şûn ve ma:
- Min nû zanî ku qîmetê min li cem nîne.

Rû li balê nîne:
- Qîmetê wî li cem nîne.

Rûyê xwe reş kir:
- Xwe hetikand; xwe bêqîmet kir.

Ti kes gotina wî naxe mêzînê:
- Ti giraniya gotina wî nîne; ti qîmetê gotina wî nîne; ti kes guhê xwe nadiyê.

Ji Pirtûka Ferhenga Biwêjan Ya Diyar Bohtî

Bi jinê re şansê mayîndebûn û serkeftina aştiyê pêkan dibe

Têkiliya di navbera jin û aştiyê de weke têkiliyên kûr ên di navbera şer û berxwedaniyê de ye. Lêkolînên zanistî, akademîk û navneteweyî bi awayekî zelal diyar dikin ku beşdariya jinan di pêvajoyên aştiyê de, şansê mayîndebûn û serkeftina aştiyê pir zêde dike.**R-2**

Bi saya berxwedana 14 salan bawernameyên rêveberiyê hatin qebûlkirin

Biryara 1617/943 gavek girîng e ji bo naskirina bawernameyên Rêveberiya Xweser û parastina mafên bi hezaran xwendekaran. Lê serkeftina rastîn bi fermîkirina zimanê Kurdî, pejirandina pirzimanî û parastina mafên hemû pêkhateyên Sûriyê di destûra nû de, pêktê.**R-5**

Şopdara Rastiyê ye
Ronahî
Rojnameya siyasî, civakî û çandî | Jimar : 1388 | 24-Pûşper-2026 | www.ronahi.net/ku/ | Nirx: 500 L.S

DIVÊ OL NEBE AMÛRA DESTHILATDARIYÊ

Endamê Dîwana Serokatiya Civaka Îslamiya Kurdistanê Hafiz Turhalli anî ziman ku Rêber Abdullah Ocalan di peyama xwe ya ku ji Konferansa 3'emîn a Federasyona Lêkolînên Îslamî ya Mezopotamyayê (MÎA-FED) re şandiye, dixwaze rastiya Îslamê rave bike, cudahiya di navbera Îslama desthilatê û Îslama civakî de bide nîşandan. Armanca Rêber Apo ew e ku Misilman vegerin ser bingeha rast a Îslamê û ol nebe amûra dewlet û desthilatdariyê.**R-4**

Projeyên xizmetguzariyê li Til Temir

Hevserokê Şaredariya Gel a bajarê Til Temir Ridwan Xelef destnîşan kir ku di meha bê de projeya ziftkirina rêyan li Til Temir dê dest pê bike û got, "Em hewil didin ku xizmetguzariyên cuda herwiha hawîrdoreke paqij û guncav ji bo şêniyên bajarê Til Temirê, dabîn bikin."**R-8**

Mûm û Rondik

Şehîd Yusra Derwîş; Nîşana jina Kurd a azad û yek ji pêşengên şoreşa jinan e, ew di wê baweriyê de bû ku avakirina mirov ji dibistan û hişmendiyê dest pê dike...**R-9**

Li Ewrûpa dîplomasiya Kurdan
Farûk Sakik R-4

13 welat ji ber siyaseta birçîkirinê li hemberî qeyraneke mezin in

Ji serdemên kevin ve û heya roja îro, hêzên desthilatdar li seranserî cîhanê ji bo berjewendiyên xwe pêkbînin, bi milyonan mirov dane ber qeyranên kûr. Di dema heyî de jî 13 welat ji ber siyaseta birçîkirinê, pirsgirêkên aborî û şeran rastî qeyraneke mirovî tên.**R-6**

Bi jinê re şansê mayîndebûn û serkeftina aştiyê pêkan dibe

Têkiliya di navbera jin û aştiyê de weke têkiliyên kûr ên di navbera şer û berxwedaniyê de ye. Lêkolînên zanistî, akademîk û nevneteweyî bi awayekî zelal diyar dikin ku beşdariya jinan di pêvajoyên aştiyê de, şansê mayîndebûn û serkeftina aştiyê pir zêde dike.

Stêrk Mihemed

Di her warî de yê ku herî zêde daxwaza aştî û çareseriyê dikin jinin, ji ber ku jin di dema şer de zirarên herî giran weke; koçberî, windakirina kesan, revandin, kuştin, destdirêjî û tundûtûjiyê dibînin, ji ber vê yekê daxwaza wan a ji bo aşitiyê rasteqîn e.

Rewşa jin li Rojhilata navîn û daxwaza aştiyê

Li herêma Rojhilata Navîn têkiliya di navbera jin û aştî de mijarek e ku di navbera krîzên kûr ên şer û berxwedaneke bêhempa ya jinan de çêdibe. Şer, dagirkerî û tundûtujiya siyasî jinan hem dike qurbaniyên herî mezin hem jî wan dike aktorên herî girîng ên avakirina aştiyê. Jin di dema şer de zirarên herî giran weke; koçberî, windakirina kesan, revandin, kuştin, destdirêjî û tundûtûjiyê dibînin, ji ber vê yekê daxwaza wan a ji bo aşitiyê rasteqîn e. Jin ji ber sedemên jiyanî, civakî, aborî û felsefî daxwaza aştiyê dikin. Şer herî zêde bandorê li ser jiyan û paşeroja jinan dike, lewma ew aştiyê wekî şertekî bingehîn ji bo berdewamiya jiyanê dibînin. Jin ji ber ku afirînera jiyanê ye û rasterast bargira herî mezin a encamên şer e, dibe dengê herî bilind û dilsoz ê banga aştiyê. Gava ku şer dest pê dike, sîstema jiyanê ya ku jinê bi kedeke mezin ava kiriye hildiweşe.

Rola jinê di pêkanîna aştiyê de

Rola jinê di pêkanîna aştiyê de diyarker û stratejîk e, ji ber ku bêyî tevlîbûna jinan tu aştiya civakî û siyasî nabe mayînde. Jin di her astê de ji nava malbatê bigire heta maseyên dîplomasiyê pira lihevhatinê ava dikin. Statîstîkên gerdûnî nîşan didin ku dema jin di muzakereyên aşitiyê de cih digirin, şansê serkeftin û mayîndebûna peymanan ji sedî 35 zêde dibe. Ev statîstîk rasterast giringiya wekheviya zayendî û rola jinan di avakirina aşitiyeke mayînde de nîşan dide. Lêkolînên navneteweyî peymangeha International Peace Institute diyar kirin ku dema jin beşdarî pêvajoyên aşitiyê dibin, lihevkirin ne tenê zûtir çêdibin, lê belê di heman demê de li gorî hewcedariyên civakê têne dîzaynkirin.

Lêkolîna zanyara siyasetê Laurel Stone ku di sala 2015'an de hatiye weşandin wekî analîzeke girîng a matematîkî û îstatîstîkî tê qebûlkirin. Vê lêkolînê bi awayekî zanistî îspat kir ku rola jinan di çareserkirina şeran de ne tenê mijareke sembolîk e, lê belê rasterast bandorê li ser encamê dike. Lêkolîn bi navê jin pêvajoyên tundûtûjiyê diguherînin analîzeke hejmarî ya li ser Jinên Aşitixwaz amade kir. Lêkolînê nîşan da ku dema jin di pêvajoyên muzakerê de xwedî bandoreke bihêz û rasteqîn bin, şansê gihîştina lihevkirinekê nêzîkî sed ji sed e.

Lêkolînên zanistî, akademîk û navdewletî bi awayekî zelal diyar dikin ku beşdariya jinan di pêvajoyên aştiyê de, şansê mayîndebûn û serkeftina aştiyê pir zêde dike. Saziya Council on Foreign Relations (CFR) û lêkolînên Neteweyên Yekbûyî (NY) îsbat kirine ku dema jin di peymanên aştiyê de cih digirin, berdewamiya aştiyê ya herî kêm 15 salan, bi rêjeya ji sedî 35 zêde dibe. Herwiha gelek lêkolîn û diyarde diyar dikin ku bêyî jinê aştî pêkan nebe.

Di qada Navneteweyî de aştî û jin

Di biryara 1325 Neteweyên Yekbûyî (NY) tê diyar kirin ku bêyî tevlîbûna wekhev a jinan, aştiya cîhanî pêk nayê. Tevî naskirina vê rola girîng hîn jî di maseyên muzakeran ên navneteweyî de rêjeya jinan pir kêm e û ev yek rê li ber aştiyeke wekhev digire.

Jinên ku banga aştiyê dikin û bûne mînak

Bertha von Suttner (Awistriya) Nivîskar û çalakvana aştiyê ya sedsala 19'an e. Wê di sala 1905'an de wek yekemîn jin Xelata Aştiyê ya Nobelê wergirt.

Leymah Gbowee (Lîberya) Çalakvaneke aştîxwaz a Afrîkî ye û di sala 2011'an de Xelata Nobelê ya Aştiyê wergirtiye.

Betty Williams û Mairead Corrigan (Îrlanda Bakur) Du jinên çalakvan in ku di sala 1976'an de Xelata Nobelê ya Aştiyê birin. Piştî ku sê zarok di encama şerê navxweyî de li Îrlanda Bakur hatin kuştin, van her du jinan "Tevgera Aştiyê ya Îrlanda Bakur Community of Peace People) ava kir Wan bi hezaran mirov li dijî tundûtûjiya di navbera Katolîk û Protestanan de meşandin û banga aştiyê pêk anîn.

Malala Yousafzai (Pakistan) Keçeka ciwan a Pakistanî ye ku di sala 2014'an de bû ciwantirîn kes ku Xelata Nobelê ya Aştiyê wergirtiye di 17 saliya xwe de li dijî zextên Talîbanê, wê banga mafê xwendina keçan û aştiya civakî kir. Tevî ku rastî êrîşeke çekdarî hat û birîndar bû jî, rawestiya û dengê xwe gihand Neteweyên Yekbûyî.

Leymah Gbowee (Lîberya) Çalakvaneke aştîxwaz a Afrîkî ye û di sala 2011'an de Xelata Nobelê ya Aştiyê wergirtiye. Wê rêbertiya tevgera Jinên Lîberyayê Çalakiya Komî ji bo Aştiyê kir. Bi rêya xwepêşandanên bêşidet wê jinên misilmman û krîstiyan anîn gel hev û neçar kir ku şerê navxweyî yê 14 salan li Lîberyayê bi dawî bibe.

Jane Addams (DYA) Çalakvan, feylesof û dayika xebatên civakî ye ku di sala 1931'an de Xelata Nobelê ya Aştiyê stend. Di dema Şerê Cîhanê yê Yekemîn de, wê Yekitiya Navneteweyî ya Jinan ji bo Aştî û Azadiyê (WILPF) ava kir. Wê hewleke mezin da ku serokên cîhanê qut bike da ku şer rawestînin û her dem parastina çareseriyên dîplomatîk kir.

Dema ku em li dîrok, civaka Kurdistanê û cîhanê dinêrin jinên ku banga aştiyê kirine û ji bo vê armancê têkoşiyane, bi du awayên sereke derdikevin pêş wek tevgerên komî yên jinan û wek kesayetên siyasî/çalakvan.

Tevgerên jinan ên sereke ku banga aştiyê dikin

Dayikên Aştiyê Kurdistan ev tevger ji dayikên kurd pêk tê ku zarokên wan di şer de Şehîd bûne an di girtîgehan de ne. Ew salan e ku bi desmalên xwe yên spî (ku sembola aştiyê ye) banga rawestandina şer, çareseriya siyasî û aştiyeke rûmetdar dikin.

Tevgera Jinên Azad - TJA (Kurdistan) Ev tevger bi berdewamî daxuyaniyan dide û çalakiyan li dar dixe da ku banga aştiya civakî û destûreke bingehîn a demokratîk bike ku tê de mafên jinan û kurdan werin parastin.

Kongra Star (Tevgera Jinên Rojava): Ev bingeha hemû rêxistinên jinan li Rojava ye. Ev tevger bi awayekî sîstematîk di navbera pêkhateyên cuda yên civakê de (kurd, ereb û xiristiyan) peymanên aştiya civakî ava dike û jinan perwerde dike da ku di qada siyasî û parastinê de bibin biryardarên aştiyê.

Ev jin û tevger li her çar parçeyan nîşan didin ku jinên kurd ne tenê qurbaniyên şer in, lê belê pêşengên bingehîn ên aştiyê ne.

Hin ji jinên Kurd ku banga aştiyê dikin

Li Bakurê Kurdistanê

Leyla Zana: Yekemîn jina kurd e ku ket parlamena Tirkiyeyê. Wê di sala 1991'an de di dema sondxwarina xwe de bi kurdî banga "biratî û aştiya navbera gelê kurd û tirk" kir. Di hemû jiyana xwe ya siyasî de, tevî girtîgehê jî herdem wek parêzvaneke xurt a aştiyê ma.

Aysel Tuğluk: Siyasetmedar û parêzvana mafên mirovan e ku di avakirina modelên aştiya civakî û parastina mafên demokratîk ên gelê kurd de pêşengî kir.

Li Başûrê Kurdistanê

Hapsa Xan (1891–1953) Jin û rêberek navdar a Kurd e ji Silêmaniyê ye. Wê ne tenê ji bo mafên perwerdehiya jinan, di heman demê de ji bo çareserkirina aştiyane ya nakokiyên navxweyî yên di navbera eşîr û şervanên kurd de roleke mezin a navbeynkariyê lîst.

Xanim Letîf: Çalakvana mafên jinan e ku li Başûrê Kurdistanê ji bo rawestandina tundûtûjiya li ser jinan û kêmkirina nakokiyên civakî têkoşiyaye. Wê herdem parastiye ku aştî ji nav malbat û civakê dest pê dike.

Rojhilatê Kurdistanê

Jîna Emînî Her çend Jîna bi xwe rasterast bangek nexistibe jî, kuştina wê di sala 2022'an de bû sedema serhildana mezin a bi dirûşmeya "Jin, Jiyan, Azadî". Jinên li Rojhilatê Kurdistanê bi vê dirûşmeyê banga wekheviyê, mafên mirovan û aştiya civakî li dijî zext û darvekirinên rejîma Îranê dikin.

Zeyneb Celalyan: Girtiya siyasî ya kurd e ku salên dirêj e di girtîgehê de ye. Wê bi name û peyamên xwe yên ji girtîgehê her dem parastiye ku rûmeta mirovî û azadî tenê bi rêya aştiyeke dadperwer tê avakirin.

Rojavayê Kurdistanê

Hevrîn Xelef: Sekretera Giştî ya Partiya Sûriya Pêşerojê bû. Ew wek Endezyara Aştiyê li herêmê dihat naskirin. Wê baweriyeke mezin bi jiyana hevpar a kurd, ereb, asûrî û sîriyanan danî. Di qada navneteweyî û herêmî de her dem banga aştiya Sûriyeyê dikir, heta ku di sala 2019'an de ji aliyê komên çeteyan ve hat şehîdkirin.

Îlham Ehmed: Îlham Ehmed, wekî siyasetmedareke pêşeng a Kurd û Hevseroka Daîreya Pêwendiyên Derve ya Rêveberiya Xweser, xwedî roleke navendî ye di banga aştiyê, dîyalogê û çareseriya polîtîk de li Sûriyê û Rojhilata Navîn e.

Bangawaziya Ji Bo Dîyalog û Danûstandinan

Dîyaloga bi Tirkiyeyê re: Îlham Ehmed bi berdewamî bang dike ku ew dixwazin bi Tirkiyeyê re dest bi danûstandinan bikin da ku aştiyek mayînde li herêmê ava bibe, ji ber ku aramî û aştiya her du aliyan bi hev ve girêdayî ye.

Çareseriya Siyasî li Sûriyeyê: Ew tekez dike ku krîza Sûriyeyê tenê bi rêyên siyasî, dîylog û aştiyê di heman demê de bi beşdariya hemû pêkhateyan (Kurd, Ereb, Suryan) çareser dibe, ne bi rêya tundî û navendîbûnê.

Wê li gelek welatên cîhanê (wek Amerîka, Ewropa û Rûsyayê) hevdîtinên dîplomatîk kirine da ku piştgiriya navneteweyî ji bo aramî û aştiya li herêmê peyda bike.

Bîlançoya şerê Amerîka-Israîl û Îranê... qurbanî bi hezaran e

Li gorî hejmarên fermî, bi hezaran sivîl li tevahiya Rojhilata Navîn ji destpêka şerê Amerîka-Israîl û Îranê ve di mehên borî de, hatine kuştin.

Navenda Nûçeyan

Raporên fermî ji hêla Îran û Lubnanê eşkere kirin ku zêdetirî 7 hezar û 300 sivîl li her du welatan ji destpêka şer, hatin e kuştin. Di nav de bi sedan zarok û bi dehan ji xebatkarên di sektora tenduristiyê de hene. Di heman demê de bi dehan kes li herêmên cuda hatin kuştin.

Hin lêkolîner dibînin ku dibe ku hejmara qurbanî û kuştiyan ji vê hejmarê zêdetir be. Li gorî rapora ku Ajansa BBC weşandiye pisporan diyar kirin ku ji ber astengiyên li ser enternêtê û medyayê hatine ferz kirin, zehmetî di wergirtina daneyên rastîn li hin herêmên ku komên çekdar tê de çalak in, hene. Ev yek hiştiye proseya belgekirina windahiyên mirovî zehmet bike.

Dr. Ian Overton mûdirê rêvebir yê Rêxistina "Xebata ji bo sînorkirina tundiya çekdarî" ya Birîtanî, dibêje ku dirêjkirina pevçûnan bo çend dewletan dihêle ku hejmara qurbaniya ne temam bin, an jî astengî di lêpirsîna ku bi awayekî serbixwe bê kirin, dirdikeve holê. Wekî din dê bîlançoya dawî ya kuştiyan heya piştî bidawîbûna şer bi guman bimîne.

Îran

Heya meha Nîsanê, zêdetirî 3 hezar û 468 Îranî, di nav wan de 499 jin ji destpêka êrişên Amerîka û Israîlê hetin kuştin. Ev hejmar li gorî daneyên fermî yên hikumeta Îranê ye.

Ev hejmar di nava xwe de 1 hezar û 460 sivîl herwiha 2 hezar û 8 leşker di nava xwe de digre, li gorî ku Ajansa Îranê ya fermi (Îrna) di 26'ê Nîsanê weşandibû.

Lê belê Ajansa Çalakvanên Mafên Mirovan ya ku navenda wê li DYA'ê ye, diyar kir ku bîlançoya li gel wê ji vê hejmarê zêdetir e, hejmara kuştiyan gihaştiye 3 hezar û 636 kesan.

Ajansê di raporekê de ku di 18'ê Gulanê de hat derxist, tê de diyar kir ku ev hejmar di nava xwe de 1 hezar û 701 sivîl, di nav wan de 307 zarok û 1 hezar û 221 leşker digre, wekî din 714 kesên ku nasname û rewşa wan nehatiye pirsîn.

Rêxistinê diyar kir ku divê hejmarên ku wan belge kirine wekî "kêmtirîn asta mutleq" werin hesibandin, ji ber ku gihîştina agahiyên li ser mirinan ji ber zehmetiya gihîştina cihan, qutkirina înternetê ya ji hêla hikûmetê ve û tepeserkirina siyasî, pir sînordar bû.

Skylar Thompson, cîgirê rêveberê rêxistinê, got: "Rayedar bi rêkûpêk agahiyên li ser qurbaniyan vedişêrin û dibe ku zext li malbatan were kirin ku bi eşkereyî li ser şert û mercên mirinê neaxivin.

Rayedarên Îranî Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê û Israîl tawanbar kirin ku di êrişên li seranserê welêt de binesaziya sivîl hedef girtine. Çend lêkolînan gihîştin wê encamê ku êrişeke mûşekî ya Amerîkî di roja yekem a şer de li dibistanekê li bajarê Mînabê xistiye û li gorî rayedarên Îranî 168 kes hatin kuştin, di nav de 110 zarok. Artêşa Amerîkî got ku ew li ser êrişê lêkolînê dike.

Çend roj şûnde, rayedarên Îranê gotin ku 20 kesan jiyana xwe ji dest dan dema ku mûşekek li salona werzîşê ya ku maçek voleybolê ya keçan li bajarê Lamerdê lê dihat lidarxistin, ket.

Lubnan

Şerê di navbera Israîl û Hizbullah de di 2'ê Adarê de ji nû ve dest pê kir, piştî ku Hizbullah ji bo bersivdayîna kuştina Rêberê Bilind ê Îranê roket avêtin Israîlê. Israîlê bi êrişên asmanî û êrişeke bejayî li ser başûrê Lubnanê bersiv da. Ji wê demê ve, rayedarên tenduristiyê yên Lubnanê dibêjin ku ji ber êrişên Israîlê 3 hezar û 912 kes hatine kuştin, di nav wan de 366 jin û 247 zarok hene.

Her çend Hizbullah hejmarên xwe eşkere nekirine jî, Serokwezîrê Israîlê Benjamin Netanyahu meha borî got ku ji destpêka şerê li dijî Îranê ve 3 hezar leşker hatine kuştin.

Di destpêka Adarê de, Wezareta Tenduristiyê ya Lubnanê ragihand ku 41 kes di operasyoneke berfireh a hewayî û bejayî ya Israîlê de ku li nêzîkî bajarokekî li rojhilatê Geliyê Bekaayê hedef girtibû, hatine kuştin. Artêşa Israîlê diyar kir ku hêzên wê termên pîlotekî leşkerî yê Israîlê ku berî çil salî di şerekî berê de li Lubnanê winda bûbû, vedigerînin, lê rayedarên Lubnanî ragihandin ku sê leşkerên Lubnanî, digel hejmarek sivîl û zarokan, hatine kuştin.

Li gorî rayedarên Lubnanî, di 8'ê Nîsanê de, pêlek mezin a êrişên asmanî yên Israîlê di nav 10 deqeyan de herî kêm 361 kes kuştin. Artêşa Israîlê îdîa kir ku wê rojê 250 endamên Hizbullahê kirine hedef, lê Wezareta Tenduristiyê ya Lubnanê ev yek red kir û îdia kir ku piraniya kesên ku hatine kuştin sivîl bûn.

Di heman demê de, Neteweyên Yekbûyî dibêje ku heft leşkerên wê yên ji hêzên parastina aştiyê li Lubnanê hatine kuştin, ya herî dawî di 4'ê Hezîranê de.

Israîl

Desthilatdariya Israîlî dibêje ku 60 kes hatine kuştin, ku piraniya wan di encama êrişên Îranê û şerê bi Hizbullahê re ne.

Li gorî daneyên hikûmetê yên ku dane "Ajansa BBC", di nav wan de 29 sivîl hebûn, ku 21 ji wan di êrişên mûşekî yên Îranê de hatin kuştin. Sî û yek leşkerên Israîlî jî di şer de hatin kuştin. Hikûmetê got ku kesek bi guleyên dostane bi şaştî hatiye kuştin.

Israîl gelek caran Îran bi bikaranîna bombeyên komî li dijî navendên nifûsê yên li hundir tawanbar kiriye. Di êrişekê de, artêşa Israîlî got ku jin û mêrek hevjînên hev ku temenê wan 70 salî dema ku ber bi stargeheke ve dûrî bombebaranê diçûn hatin kuştin, piştî ku bombeyên ku ji bombeyên komî hatin avêtin li bajarê Ramat Gan ketin.

Di Adarê de, Rêxistina Çavdêriya Mafên Mirovan (Human Rights Watch) Tehran bi wê yekê tawanbar kir ku bi hedefgirtina navendên sivîlan bi teqemeniyên komî, tawanên şer kiriye.

Patrick Thompson, lêkolînerê krîz, şer û çekan li Human Rights Watch, got: "Bombeyên ku ji teqemeniyên komî têne berdan, li ser deverek fireh belav dibin, ev yek karanîna wan a bêserûber neqanûnî dikin û qanûnên şer binpê dikin."

Kuştiyên li seranserê Rojhilata Navîn

Bersiva destpêkê ya Îranê li hember êrişên Amerîka û Îsraîlê herwiha hedefgirtina welatên Erebî yên cîran ku baregehên Amerîkî li wir in jî di nav xwe de digirt.

Hêzên Îranî komeke ji mûşekên balîstîk û dronên tijî teqemenî avêtin, ku di encamê de li gelek deverên sivîl ketin, di nav de balafirgeh, tesîsên enerjiyê û bender. Di gelek rewşan de, bermahiyên redkirina mûşekan li ser deverên niştecihbûnê ketin.

Li gorî rapora ku Ajansa BBC weşandiye, yekîniya BBC ya lêpirsîna rasatiyan berî niha êrişeke li ser bargehên leşkerînli 8 welatan belge kiriye, li Siûdiyê, Qeter, Îmarat, Kiwyêt, Îraq, Urdin, Behrên û Umanê.

Di enamê de gîhaştina bîlançoya dawî ya kuştiya li seranserî herêmê zehmet e, ji ber ku hemû dewletan hejmarên kuştiyan belav nekirine. Lê belê daneyên fermî û raporên medyayê hejmara hin kuştiyan li piraniya dewletên kendavê tomar kirine, di nav wan de 13 kes li Îmaratê ev yek jî li gorî Wezareta Parastinê ya Îmaratê hatiye eşkere kirin.

Zêdetirî 1 hezar kes li Îqarê hatine kuştin. Di heman demê de raporan diyar kirin ku zêdetirî 80 ji van endamên Hêzên Heşde Şebî bûn. Ev hêzeke nîv leşkerî ye ji hêla Îranê tê piştgîrkirin û di êrişên Amarîka û Israîlê hatin kuştin.

Di heman demê de, li gorî Pentagonê, 13 leşkerên Amerîkî yên li Rojhilata Navîn hatine kuştin, heft ji wan di êrişên Îranê de û şeş ji wan jî di qezaya balafireke sotemeniyê de li Iraqê.

Rêxistina Navneteweyî ya Deryavaniyê got ku 14 deryavanên ji neteweyên cûda di êrişên li ser keştîyan de li Tengava Hurmuzê û deverên din ên Rojhilata Navîn hatine kuştin.

‘Ji bo mîmarê sereke û sermuzakerevanê aştiyê mîtînga azadiyê’

Aktivista TJA’yê Bahar Peker diyar kir ku ji bo azadiya fîzîkî ya Rêber Apo û pêkanîna mafê hêviyê, mitînga azadiyê bi dirûşmeya “Bi Rêbertiya azad ber bi civaka demokratîk ve” li cihên cûda tê lidarxistin û wiha got: “Banga me ji kesên aştîxwaz re di vê mitîngê de amade bin, da ku hûn jî bibin dengê aştiyê.”

Navenda Nûçeyan

Ji bo azadiya fîzîkî ya Rêber Apo û pêkanîna mafê hêviyê di 28’ê Hezîranê de bi drûşmeya “Bi Rêbertiyê azad ber bi civaka demokratîk ve” mîtînga azadiyê ji aliyê Platforma Saziyên Demokratîk ve, DEM Partî, DBP û TJA li gelek bajarên cûda, tê organîzekirin. Di vê derbarê de Aktivista TJA’yê Bahar Peker ji Rojnameya me re axivî.

‘‘Pergola netew-dewlet di şerê cîhanê yê sêyemîn de nû dibe’’

Bahar Peker da zanîn ku banga Rêber Apo pêşî li Şerê Cîhanê yê Sêyemîn digire û wiha got: “Dema ku em li banga Rêber Apo ya ji bo civaka demokratîk dinêrin, em dibînin ku ev bang pir girîng û bi wate ye. Lewra ev aştî bixwe ji bo hemû gelan e, hem ji bo gelê Kurd hem jî gelê Tirk di nava xwe de dihewîne, di heman demê de bangeke wisa pêşî li Şerê Cîhanê yê Sêyemîn digire. Di vê çarçoveyê de, dema ku em li paşerojê dinêrin mixabin em dibînin ku bingeha pergala netew-dewlet ku di Şerê Cîhanê yê Yekemîn de li Rojhilata Navîn hat sazkirin û wekî pergala Sykes-Picot hate hate naskirin, pergala roja îro jî wisa dîsa tê pênasekirin. Îro em dikarin bibêjin ku ev pergal di Şerê Cîhanê yê Sêyemîn de dîsa derketiye holê.”

‘‘14 sal li ser Mafê Hêviyê re derbas bûye’’

Bahar Peker destnîşan kir ku nepêkanîna mafê hêviyê ji bo Rêber Apo binpêkirina mafê mirove ne û wiha pê çû: “Ji bo derneketina qeyranan û komkujiyan herwiha pêşî girtina şerê cîhanê yê sêyemên banga Rêber Apo ya “ Aştî û Civak Demokratîk pir girîng e. Dema ku em li “Mafê Hêviyê” dinêrin, en dibînin ku civîna Komîteya Wezîran a Konseya Ewropayê ya sala 2012’an de ku nirxandinek li ser naskirina mafê hêviyê yê Rêber Apo hatibû kirin, lê mixabin ev 14 sal di ser re derbas bûye û hîn jî ev maf nehatiye naskirin. Ev yek wekî binpêkirina mafan tê hesibandin. Di Hezîrana 2025’an de Komîteya Ewropayê dîsa civiya û biryara li ser mafê hêviyê ya Rêber Apo ji bo Hezîrana 2026’an dabû, lê taloqe bû.”

‘‘Mîtînga 28’ê Hezîranê ji bo azadiya fîzîkî ya Rêber Apo girînge’’

Bahar Peker daxuyakirin ku mîmarê sereke û sermuzakerevanê aştiyê Rêber Apo ye û wiha got: “Gelê Kurd û hemû gelên bindest ên ku aştî, demokrasî, dadwerî û azadiyê dixwazin ji bo pêkanîna aştiyeke mayînde divê mafê hêviyê yê mîmarê sereke û sermuzakerevanê vê aştiyê Rêber Apo were naskirin û azadiya wî ya fîzîkî pêk were. Ji ber vê yekê Mîtînga di 28’ê Hezîranê de pir girîng e lewra naskirina mafê hêviyê yê Rêber Apo, di heman demê de naskirina mafê hêviyê yê girtî û gitîgehên siyasî yên di girtîgehan de ye. Ev maf, mafê hêviyê yê jinan, ciwanan û bi tevahî yê hemû gelan e. Ji bo mayîndekirina aştiyeke bi vî rengî, divê em hemû xwedî li banga aştî û civaka demokratîk derkevin.”

‘‘Banga me ji kesên aştîxwaz re di vê mîtîngê de amade bin’’

Aktivista TJA’yê Bahar Peker avaftina xwe wiha bidawî kir: “Banga me di serî de ji bo jin, ciwan û hemû gelê me yê aştîxwaz, dadwer û demokrasiyê dixwaze, dikin ku tevlî mîtînga azadiyê bibin. Ev mîtîng di 28’ê Hezîrana 2026’an de di saet 17:00’an de wê li Qada Îstasyonê were dest pê kirin em we hemûyan widixînin. Pîwîste hemû gelê me yê daxwaza jiyenek aştîxwaz dike amade be.”

Peymana Camî: Çima aştiya di navbera Trump û Îranê de dê dom neke?

Cemîl Xoce

Di 18’ê Hezîrana 2026’an de, rûdaneke ecêb û sosret qewimî. Serokê Amerîkayê Donald Trump û rayedarên Îranê hatin cem hev. Ev peyman li Fransayê, bi taybetî li Hola Mirrors’ê ya di Qesra Versailles a navdar de hate îmzekirin. Medyayê ev rûdan wekî “peymaneke dîrokî” bi nav kir. Lê xwendin û analîza min a ji bo vê rewşê berevajiya vê yekê nîşan dide. Tiştê ku qewimiye ne aştiyeke rastîn e. Ew tenê “aştiyeke camî” ye. Cam di bin ronahiyê de dibiriqe, lê di piçûktirîn derblêdanê de zû dişkê. Dîrok îro li heman cihî û bi heman şaştiyên ku beriya sedsalekê qewimîne, xwe dubare dike. Ev peyman dê zêde nejî û dê di demeke kurt de parçe bibe.

Xala herî girîng di analîza min de, metirsiya “siyaseta nîşandanê” ye. Trump her gav ji kamera û medyayê hez dike. Hilbijartina Hola Mirrors’ê qet ne tesadûf bû. Mirrors ku tê wateya Mirêkê, wêneyan diteyisînin û tiştên biçûk mezin dikin. Cewherê xapandina siyasî ya îro jî ev e. Tiştê ku li Fransayê hate îmzekirin ne peymaneke fermî û mecbûrî ye. Ew tenê “çarçoveyeke danûstandinê” yan jî memoranduma lihevkirina destpêkî ye. Dîplomasî li vir veguherî bernameyeke televîzyonê ku li pey hejmara temaşevanan digere.

Hemû mijarên zehmet û aloz ji bo pêşerojê hatin paşxistin. Her du aliyan behsa wan dosyayan nekirin ku ji bo ewlehiya gelên herêmê girîng in. Wan behsa çarenûsa fuzeyên balîstîk ên Îranê nekir. Her weha behsa rola komên çekdar ên ku li herêmê tevlîheviyê çêdikin jî nekirin. Ji bo ku wêneyekî bilez ê serkeftina dîplomatîk bikişînin, guh nedan van qeyranan. Dîplomasiya rastîn bi vî rengî nayê avakirin. Dîplomasiya rast hewceyî odeyên girtî û hesabên hûr ên hêza li ser erdê ye. Li Versaillesê, tûwîta Trump beriya cewherê rastîn bû. Ev yek peymanê ji aliyê qanûnî û destûrî ve li hundirê Amerîkayê pir lawaz dike. Her serokekî nû yê Amerîkayê dikare bi tikandina bişkokekê vê peymanê betal bike, ji ber ku Kongreya (Congress) Amerîkayê ew nepejirandiye û îmze nekiriye. Şaşitiya duyemîn û ya herî xeternak, dûrxistina xwediyên bingehîn ên vê dozê ye. Welatên herêmê yên wekî welatên Kendavê û Îsraîlê ji maseya diyalogê hatin dûrxistin. Washington şaştiya sala 1919’an bi temamî dubare dike. Di wê demê de, dewletên mezin cîranên Almanyayê bêyî parastina ewlehiyê hiştin. Îro jî heman dîmen li Rojhilata Navîn dubare dibe. Lihevkirin li ser serê her kesî çêbû. Îran di tu şerî de bi tewandî derneket û dev ji çekên xwe berneda. Berevajî vê, wê hemû binesaziya xwe ya nukleerî û cebilxaneya xwe ya leşkerî parast.

Niha jî, Tehran ji ber rakirina ambargoya aborî dê pereyên pir zêde bi dest bixe. Hinek raporên îstîxbaratî behsa hejmarên pir mezin dikin. Dibe ku ev pere di salên pêş de bigihêjin trîlyonek dolar. Heta ev hejmar nerast be jî, metirsî hîn jî mezin e û berdewam dike. Îran dê di demeke kurt de bibe xwediyê sermayeyeke mezin. Pirsiyara herî girîng li vir ev e: Ev pere dê herin ku derê? Gelo Tehran dê van pereyan ji bo avakirina aboriya xwe ya navxweyî ya hilweşiyayî xerc bike? An dê ji bo piştgiriya şerên wekaletê û têkdana aramiya welatên cîran bi kar bîne? Dîrok fêrî me dike ku pergalên ku di nava qeyranê de bin, her gav şerên derve tercîh dikin. Ev nezelalî bû sedem ku welatên herêmê tirs û fikarên mezin bijîn. Ji ber vê yekê dest bi lêgerîna çareseriyên alternatîf kirin da ku xwe biparêzin. Îsraîl bi eşkereyî behsa bijarteya leşkerî ya yekalî dike. Welatên Kendavê jî dest bi zêdekirina çekên xwe kirine û xetên diyalogê yên rasterast û paralel bi Tehranê re vedikin. Di heman demê de, Çîn û Rûsya li paş perdeyê rawestiyane. Ew her du rewşê bi baldarî dişopînin û di vê nezelaliyê de veberhênanê dikin da ku tenê berjewendiyên xwe biparêzin.

Li ser bingehê vê rastiyê, sê senaryo ji bo pêşeroja nêzîk, piştî bidawîbûna moleta 60 rojî derdikevin pêş.

•Senaryoya yekem, guhertina demkî ya peymanê ye ji bo aramkirina hevalbendan, ku ev yek pir pêkan naxuye.

•Senaryoya duyem, vekişîna ji nişka ve ya Trump e ji ber zextên navxweyî, ku ev yek her gav ji wî tê payînkirin.

•Senaryoya sêyem, parçekirin û tevlîheviya herêmî ye. Ango peyman dê tenê wekî ximavê li ser kaxezê di navbera Washington û Tehranê de bimîne, di hemwextî ku herêm bi şerên nerasterast û derbên dualî bişewite.

Ji bo ku em ji hilweşînê şaş nebin, mirov dikare sê nîşanên eşkere diyar bike ku divê ji niha û pê de bi baldarî werin şopandin:

1.Îran rêjeya dewlemendkirina uranyûmê ji nişka ve û bi fermî zêde bike.

2.Êrîşên sîberî û elektronîk ên mezin li dijî saziyên petrol û gazê yên li Kendavê pêk bîne.

3.Îsraîl manovrayên leşkerî yên berfireh bike ku nêzîkbûna şer nîşan didin.

Ev nîşane berbiçav in û ji me re dibêjin ku mirêk ji niha ve dest bi şikestinê kiriye.

Aştiya rastîn bi wêne û sozên medyayî yên biriqandî nayê çêkirin. Siyaset hêza madî ya li ser erdê qebûl dike, ne sloganên vala. Aramiya li Rojhilata Navîn hewceyî tevlîkirina hemû gel û welatên herêmê ye, her wiha rêzgirtina ji rastiyên jeopolîtîk re. “Aştiya camî” ya ku me di sala 2026’an de li Versaillesê dît, dê tu kesî neparêze. Ew tenê teqîna mezin paşve dixe û herêmê li hember derbên tund û xeternak ên pêşerojê qels dike. Mirêk mirovên ku li wan dinêrin, dixapînin û hestekî derewîn ê ewlehiyê didin wan. Lê dîrok qet rehmetê li mirovên xapandî nake. Heger em ji dersên rabirdûyê fêr nebin, Hola Versailles a xweşik dê di demeke nêzîk de veguhere parçeyên camî yên bixwîn ku dê bigihîjin her kesî.

Lîbya; Qonaxa veguhêz û amadekirina destûra welat

Ji sala 2011’an ve Lîbya dibe şahida rêzeqonaxên veguhêz ên li pey hev. Encumena Veguhêz a Neteweyî piştî hilweşîna rejîma Qezafî dest pê kir, piştre hikumeta Wîfaq bi serokatiya Fayez Elserrac ku di bin Peymana Sexîrat a 2015’an de hate damezrandin. Lîbya niha rastî guherînê tê, gelo destûreke çawa jê re guncav e?

Navenda Nûçeyan

Lîbya niha ji ber dabeşbûneke siyasî di navbera du hikumetan de ye, yek li rojavayê welêt bi serokatiya Debîbe û yek jî li rojhilat û hin beşên başûr bi serokatiya Usame Hammad ku ji aliyê parlamentoyê ve hatiye erkdarkirin û ji aliyê Artêşa Niştîmanî ya bi serokatiya Mareşal Xelîfe Haftar ve tê piştgirîkirin.

Referandomek li ser reşnivîsa destûrê û pejirandina wê dê hilweşîna van saziyan misoger bike û rê li ber aramiya sazûmanî ya mayînde veke. Li gorî endamên Meclisa Nivîsandina Destûrê, ji wan Salah Ebû Xuzam, hişyarî hat kirin ku rawestandina reşnivîsê xizmeta domandina saziyên siyasî yên heyî dike û da destnîşankirin ku nebûna referandomê dabeşbûnê xurtir dike.

Serokê Meclisa Nivîsandina Destûra Bingehîn a Lîbyayê, Muraje Elî Nûh, piştrast kir ku referandûmek li ser projeya destûra bingehîn a ku ji hêla meclisê ve hatiye amadekirin, rêya baş ji bo derketina ji krîza Lîbyayê temsîl dike. Wî da zanîn girêdana destûra demkî bi qonaxên veguhêz ên demkî re dibe sedema dirêjkirina dabeşbûna siyasî.

Nûh got ku gelê Lîbyayê endamên Meclisê hilbijartin û erkdar kirin ji bo destûrekê çêbikin ku dewleteke hiqûq û saziyan ava bike. Ev yek projeya destûra bingehîn a 2017’an dike destkeftiya neteweyî ya herî berbiçav ku ji pêvajoyeke demokratîk a rewa derdikeve holê û ew peymana civakî ya mayînde ya dewletê temsîl dike. Daxuyaniyên Nûh di nav gelek destpêşxeriyên navneteweyî de tên, ev insyatîf bi armanca çareserkirina kirîza Lîbyayê. Ya herî dawî ji van pêvajoya diyaloga xurt a ku ji hêla misyona NYA’yî ve tê piştgirîkirin. Ev pêvajo ji bo amadekariya hilbijartinan demeke veguhêz a ku ji 24 mehan derbas nabe pêşniyar dike. Ev ji bilî destpêşxeriya Amerîkî ya bi navê Insyatîfa Paul e ku banga yekkirina desthilatdariyên heyî li rojhilat û rojavayê Lîbiyayê dike, hem jî daxwaza pêkanîna hilbijartinên serokatiyê û parlemantoyê dike, ev yek bêyî ku demek diyarkirî jê re hebe, lê tenê diyar dike ku ev pêvajo dê di zûtirîn dem de pêkwere.

Ji ber nakokiyên siyasî destûr nehatiye nivîsîn

Hilbijartina Meclisa Nivîsandina Destûrê di sala 2013’an de di avakirina dewleta nû ya Lîbyayê de qonaxek girîng nîşan da, ji ber ku erkê wê nivîsandina destûreke mayînde ji bo welêt bû.

Piştî salan ji nîqaş û diyalogan, Meclisê di sala 2017’an de projeya destûr pejirand. Lê belê belge hîn ji bo referandûmeke giştî nehatiye pêşkêşkirin û bûye yek ji mijarên herî tevlihev û nakok di rewşa Lîbyayê de. Di vê qonaxê de danezana destûrî ya demkî ya ku di sala 2011’an de hate amadekirin heta sala 2023’an sêzdeh guhertin derbas kirin, bêyî ku welat ji qonaxa veguhêz derkeve, bi ser bikeve an jî hilbijartinên serokatiyê û parlementoyê li dar bixe.

Li gel gelek insyatîfên herêmî û navneteweyî Lîbya hîn jî di nava pencên rêkeftinên veguhêz ên li pey hev de ye, ji ber ku lihevkirinek li ser çarçoveyek destûrî ya aram ji bo bidawîkirina dabeşbûna siyasî û sazûmanî hîn jî ne diyar e.

Dûrxistin û paşguhkirin

Serokê Meclisa Nivîsandina Destûra Bingehîn a Lîbyayê, Muraje Elî Nûh dibîne ku dûrxistina projeya destûra bingehîn a 2017’an herweha paşguhkirina destûra serxwebûnê ya 1951’an ji ber sedemên siyasî derdikeve ne ji ber nakokiyên qanûnî.

Nûh rave kir ku pejirandina projeya destûrî dê were wateya veguheztina ji pêvajoya veguhêz ber bi fermiyetê ve, ev yek ji bo gihîştina çarçoveyek destûra bingehîn a dawîn bi rêya referandûmek gelêrî.

Pisporên qanûnî û kesên mijîûlî mijarên destûrî dibin, destnîşan dikin ku kirîz bi salan e ji nakokiyên teknîkî û qanûnî derbas bûye û bûye nîşana nakokiyek kûrtir a di derbarê şêwazê siberoja dewletê, xwezaya pergala rêveberiyê û mekanîzmayên belavkirina desthilatdariyê de.

Ragihandina destûrî ya demkî

Rêvebirê Ofîsa Piştgiriya Siyaseta Parlamentoyê û Lêkolînê li Meclîsa Nûneran Abdul Wahid Allafî da zanîn ku bingeha pirsgirêkê di xwezaya daxuyaniya destûrî de ye û got, “Ragihandina destûrî ya 2011’an ne wekî çarçoveyek mayînde ji bo rêveberiyê hatiye amadekirin, lê belê wekî rêkeftinek demkî ji bo rêvebirina demek kurt a veguhêz piştî hilweşîna rejîma berê hatiye çêkirin. Kesên ku ragihandina destûrî nivîsandine pêşbînî nedikirin ku serdema veguhêz dê bigihîje 15 salan, sedema vê yekê hebûna du hikûmetên reqabetkar, dabeşbûna saziyan, pirbûna saziyên serwer û belavbûna berdewam a çekên bêserûber bû. Guhertina destûrî ya 13’an rê da komîteya “6+6” ku qanûnên hilbijartinê binivîse, lê ew nekarî xalên bingehîn ên nakokiyên têkildarî şertên mafdariyê ji bo namzetên serokatiyê, nemaze yên têkildarî personelên leşkerî û hemwelatiyên dualî herwiha nakokiya li ser desthilata rêveberiyê ya ku çavdêriya pêvajoya hilbijartinê dike, çareser bike. Hewla çareserkirina rewşa siyasî ya aloz bi amûrên qanûnî yên ku ji bo demek veguhêz a sînorkirî hatine çêkirin, lê li şûna çareserkirina wê, ew bûye sedema dirêjkirina kirîzê.

Çima referandom rawestiyaye?

Tevî ku Meclisa Nivîsandina Destûrê berî çend salan karê xwe temam kiribû jî, reşnivîsa destûrê hîn negihîştiye qonaxa referandomeke gelêrî û tê texmînkirin ku xaleke guhêrbar a ber bi rewatiya destûrî ve nîşan bide. Ellafî destnîşan kir ku rêya asayî ya çalakiyê ew bû ku reşnivîs demildest piştî meclis karê xwe biqedîne, bikeve referandûmê. Lê belê, ev yek bi astengiyên qanûnî û siyasî yên li pey hev re rû bi rû ma û bi neqebûlkirinên dadwerî dest pê kir, hem jî bi nakokiyên li ser qanûnên referandûmê û desthilatên Meclisa Nûneran berdewam kir û bi guherîna hevsengiya hêza siyasî ji sala 2017’an vir ve gihîşt lûtkeyê. Ellafî tekez kir ku sedema paşxistina referandûmê ji yasayî bêtir siyasî bû.

Gelo reşnivîsa destûrî kevn bûye?

Pisporên Lîbiyayê li ser derbasdariya reşnivîsa destûrê piştî nêzîkî deh salan ji temamkirina wê, li hev nakin. Jaziyah Shaiter û Ebdul Wahid Allafî dibêjin ku veguherînên siyasî û civakî yên ku Lîbyayê derbas kiriye, ji bo misogerkirina lihevhatina reşnivîsê bi rastiya heyî re, sererastkirinan hewce dike. Mamosteyê Beşa Zagonî di zanîngeha Terablis de Elhadî Bohamra vê nêrînê red dike û tekez dike ku destûr ji bo armancên demdirêj têne nivîsandin û bi demên diyarkirî ve girêdayî nînin. Bohamra destnîşan dike ku derbasbûna salan nirxa qanûnî an siyasî ya reşnivîsê kêm nake û pejirandina wê bi rêya referandomê nayê wê wateyê ku ew bi awayekî mayînde were rawestandin, ji ber ku ew dikare paşê li gorî mekanîzmayên destûrî yên di pergalên demokratîk de têne bikaranîn were, sererastkirin.

Destûra 1951’ê riya çareseriyê ye?

Ji sala 2011’an vir ve Lîbya di gelek rêze ragihandinên destûrî, peymanên siyasî û gelek pêvajoyên diyalogê re derbas bûye. Encûmena Veguhêz a Neteweyî di Tebaxa 2011’an de ji bo rêvebirina qonaxa veguhêz danezana destûrî ya demkî derxist.

Danezan ji 37 xalan pêkdihat, prensîbên dewletê, maf û azadiya civakê, desthilat, serxwebûna dadwerî û mekanîzmayên ji bo veguhêztina demokratîk destnîşan dikirin, ev yek berî ku rêzeguhertinên dirêj derbas bike.

Bi hilbijartina Meclisa Damezrîner di 2013’an de, hat diyarkirin ku Lîbya nêzîkî avakirina makezagoneke mayînde bû. Lê belê projeya destûrê nehat bicîhanîn û qet negiha qonaxa referandomeke giştî.

Her ku rewşa bêçare berdewam kir, nîqaşa li ser alternatîfên pêkan ji bo derbaskirina kirîza destûrî, bi taybetî bangên ji bo vegera destûra serxwebûnê ya 1951’ê, ji nû ve derket holê.

Tevî ku pêvajoya destûrî hîn jî di nav astengiyan de ye, nîqaş li ser destûra serxwebûnê ya 1951’ê wekî yek ji vebijarkên çareserkirina kirîzê têne kirin.

Wesîqeya Medîneyê çi ye û çima Rêber Apo wê girîng dibîne?

Navenda Nûçeyan

Wesîqeya Medîneyê yan jî “Destûra Medîneyê” belgeyeke dîrokî, siyasî û civakî ye ku ji aliyê Pêxember Mihemed ve di sala 622’yan a zayînî (Salek piştî Koçberiyê) piştî koçkirina ji bo Medîneyê hatiye amadekirin. Rêber Apo di serdema heyî de tekezî li ser girîngiya wê û vegera Misilmanan û civakan ya ji bo vê peymanê dike.

Ev peyman weke yek ji yekemîn destûrên nivîskî di dîroka mirovahiyê de tê qebûlkirin ku armanca wê birêxistinkirina peywendiyên navbera pêkhateyên cuda yên Medîneyê bû.

Ev peyman di navbera gelek aliyên cuda de hatîye îmzekirin, ji wan: Koçberên ku ji Mekeyê koç kiribûn (Mihacir), Alîkar (Ensar) ango xelkê resen ê Medîneyê (eşîrên Evs û Hecrec) ku baweriya wan bi ola Îslamê hebû. Her wiha eşîrên cuda yên Cihûyan ku li Medîneyê dijiyan (mîna Benî Qureyza, Benî Qeynuqa û Benî Nedîr) û pûtperestên Medîneyê, yên ku hîna li ser ola xwe bûn, lê belê amadeyî lihevkirinê bûn.

Peymannameya ku ji 52 bendan pêkhatibû, balê dikişîne ser çend pîvanên sereke, ji wan

-Azadiya ol û baweriyê: Cihû dê li ser ola xwe bin û Misilman jî li ser ola xwe bin. Tu kes ji ber baweriya xwe nayê çewisandin. Weke hevwelatiyên weke hev ên misilman mafên wan hebûn.

-Parastina hevpar: Eger Medîne rûbirûyî êrişeke derve biba, pir caran neçar bûn ku hemû alî (Misilman, Cihû û yên din jî) bi hev re parastina bajêr bikin û lêçûna şer li ser milê hemûyan bû.

-Yekrêziya li beramberî zilmê: Nedibû tu eşîrek piştgiriya zaliman (dijmin) bike, her çend ew zalim kurê yekî ji wan bixwe be jî ev nabe.

-Serweriya yasa û dadweriyê: Pêxember Mihemed (s.a.w) weke merciyê bilind û dadwerê dawî yê diyarkirî ji bo çareserkirina her nakokiyekê ku di navbera hozan de derdiket, hatibû destnîşankirin.

-Qedexekirina hevkariya bi dijmin re: Mafê tu aliyek nebû ku berê xwe bide Qureyşiyan (niştecîhên Mekeyê yên ku dijî Misilmanan bûn) yan jî hevkariya wan bike.

Girîngiya dîrokî ya peymanê

Ev peymanname yekem car têgeha “Ummet” yan jî hemwelatîbûnê anî holê, ew ne li ser bingeha eşîrtî û xwînê bû, ew li ser bingeha niştecihbûn û girêdana bi peymanê re hatibû avakirin. Herwiha tevî ku maf û erkên kesane yên olî di çarçoveya yasayî de bicih kir, Medîne ji şerê dirêj ê navxweyî yê di navbera eşîrên Evs û Hecrecê de jî rizgar kir.

Peymana Medîneyê ne tenê belgeyek dîrokî ye, belkî modelekî pêşeng e ji bo têgeha hevwelatîbûn û pêkvejiyana aştiyane.

Çima Rêber Apo vê wesîqeyê girîng dibîne

. Pîvanên demokratîk ên di nav vê peymanê de, dikarin weke nexşerêyeke sereke ji bo çareserkirina qeyranên neteweyî û olî yên mirovahiya îro werin bikaranîn. Ji ber vê yekê Rêber Apo di rêya Pêvajoya Aştî û Civaka demokratîk re însiyatîfa wê kiriye.

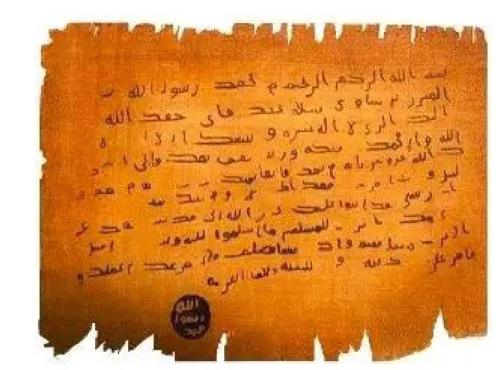

Lewma Rêber Apo dibêje: “Peymana Medîneyê peymaneke civakî ya demokratîke ku rê dide bîrûbawerî, nasname, çand û komên cihêreng; mafê parastina resenî û taybetmendiyên xwe dide wan. Herwiha hemûyan li ser bingeha jiyaneke hevpar bi hev ve girê dide. Ev peyman yek ji modelên destpêkê yên parastina piralîparêziya demokratîk û yekîtiyê ye di dîroka mirovahiyê de.”

Hafiz Turhalli: Divê ol ji destê desthilatê were derxistin

Endamê Dîwana Serokatiya Civaka Îslamiya Kurdistanê Hafiz Turhalli diyar kir ku li Rojhilata Navîn bi navê olê kuştin û şer berdewam in, ji ber vê yekê pêdivî ye ku nirxên Îslama demokratîk werin pratîzekirin û ol ji destê desthilatê were derxistin.

Ronahî Sadûn

Derbarê Konferansa 3'emîn a Federasyona Lêkolînên Îslamî ya Mezopotamyayê (MÎA-FED) û girîngiya peyama Rêber Apo ji konferansê re, endamê Dîwana Serokatiya Civaka Îslamiya Kurdistanê Hafiz Ahmet Turhalli bersiva pirsên Rojnameya me da û hevpeyvîn wiha bû:

Li gorî peyama Rêber Apo ya ku ji Konferansa Îslama Demokratîk re şand, Îslam di cewherê xwe de li ser kîjan nirxan hatiye avakirin?

Îslamiyeta ku îro tê nîqaşkirin divê mirov wê bi du beşan veqetîne: Yek ola ku desthilat ava kiriye, ya din jî ola ku bi navbênkariya Hizretan ji bo mirovan hat şandin, da ku mirov hem li dinyayê û hem jî li axiretê aramî, huzûr û dilxweşî bibîne. Ev ola ku piştî wefata Pêxember Mihemed, bi taybetî di serdema Îmewiyan de bi cih bû, dema ku mirov bi kûrahî li ser wê lêkolînê dike, dibîne ku di navbera Quranê û vê olê ya ku îro heye de gelek cudahî hene, di vir de mirov digihîje vê encamê ku ji ber çi ev ol hat guherandin (tehrîfkirin). Li gorî vê nêrînê ola Quranê ji holê hate rakirin û li şûna wê oleke din ku li ser hedîsan, dîtin û nêrînên feqih û kesên ku bi desthilatan re têkildar bûn û li ser sûfra wan rûniştibûn, hate avakirin û hate pêşkêşkirin.

Rêber Abdullah Ocalan di peyama xwe ya ji Konferansa Îslama Demokratîk re şandî de xwest rastiya Îslamê rave bike û cudahiya di navbera Îslama desthilatê û Îslama civakî de bide nîşan. Li gorî wî gelek nakokî li Rojhilata Navîn ji ber bikaranîna olê ji aliyê desthilatê ve çêbûne. Armanca wî ew e ku Misilman vegerin ser bingehê rast ê Îslamê. Di dînê Îslamê de sê wezîfe an jî erkên bingehîn hene ku hem hizretan pênase dikin û hem jî Quran bi israr li ser wan radiweste. Lê desthilatê xwestiye Îslameke li gorî xwestekên xwe ava bikin wekî ku Îslam kêm e, di Quran de kêmasî hene an jî dîn nehatiye temamkirin. Ji ber vê yekê dibêjin pêdivî heye ku ew bi xwe dînekî temam çêbikin. Lê di Sûreta Maîde de hatiye gotin: "Îro min ola we temam kir, navê wê kir Îslam tu kêmasî tê de nema" Ev nîşan dide ku di Îslamê de kêmasî tune ye. Eger wisa be, ev kî ne ku dixwazin Îslamê temam bikin? Piştî hizretan hin kes dest bi avakirina oleke din kirin. Lê erkê bingehîn ê hemû hizretan ew bû ku biçin nav civakê û ola ku ji rastiyê hatiye berovajîkirin eşkere bikin. Ew perdeyên ku li ser dîn, rastî û prensîbên wê hatine kişandin, rakin û rastiya Îslamê bi gel re parve bikin. Dema hizretan dest bi ragihandina rastiya olê dikin, desthilat û hêzên serdest li dijî wan têkoşînê dest pê dikin. Armanca wan ew e ku hizretan û şagirtên wan betal bikin. Ev yek di jiyana Hizret Mûsa, Hizret Îbrahîm û Hizret Nûh de jî xuya ye. Dema mirov dîroka olan dixwîne, vê rastiyê dibîne. Jiyana Hizret Mihemed jî bi heman awayî bû. Tu hizret li hember bêdîniyê bêdeng neman. Hemû li dijî batilê rabûn û têkoşîn kirin. Ji ber ku bi navê Xwedê û Îslamê dînekî nerast hate avakirin, hemû hizretan ew erk li ser milê xwe girt ku ew dînê sexte eşkere bikin û rastiya dînê Xwedê ji bo civakê rave bikin.

Niha dema mirov li ola Îslamê dinêre, bi taybet jî di destpêka wê de dibîne ku ew dîn ji kesên bêxwedî, kole, belengaz û bêkes bûye. Destê wan digire, bi wan re dimeşe û wan dike hevalên xwe. Herwiha em dizanin ku dînê Hz. Îsa jî di nav belengazan û kesên bindest de belav bû û bi vî rengî peyama xwe pêş xist. Dema ku ev dîn pêş dikevin, mirovên li dora pêxemberan kom dibin û bi têkoşîna wan rêya xwe didomînin. Lê dema desthilat dibîne ku ew li ber têkçûnê ne, li hember van dînan disekinin, şer dikin û dibêje: "Em jî misilman û Îsewî ne." Di dîroka Îslamê de malbata Ebû Sufyan mînakek ji vê rewşê ye. Ebû Sufyan heta roja dawî li dijî Hz. şer kir, lê piştî demekê malbata wî gihîşt desthilatê. Muawiye kurê Ebû Sufyan bû serok. Li vir pirs derdikeve holê, çima kesek ku heta dawiyê dijminê Îslamê bû, paşê bû xwediyê desthilata nav Îslamê? Ger armanca dîn eşkerekirina rastiyê be û peyxember ji bo azadkirina mirovan hatibin, divê ev pirs bê pirsîn. Li gorî bîr û baweriya min, perensîpa sêyemîn ev e ku dîn tenê ji bo mirov e. Wateya vê yekê ew e ku mirov bi îxlas û ji dil ve bi Xwedê ve girêdayî dibe. Xwedê xaliqê hemû hebûnê ye û dibêje rojê 17 caran bibêjin hemd ji bo Xwedê ne ji bo komekê an mezhebekê taybet. Lê dema ku desthilat dîn dixe bin kontrola xwe, vê rastiyê diguherîne û dibêje: "Tenê em xwediyê rastiyê ne, tenê em diçin bihiştê û tenê yên ku li ser rêya me ne jî dê biçin bihiştê." Li gorî nêrîna Rêber Apo, ev têgihiştin bi cewherê rastîn ê Îslamê nakok e. Armanca wî ew e ku vê rastiyê eşkere bike û nîşan bide ku di cewherê Îslamê de ne mumkin e ku civakek an aliyekî din were bindestkirin an mezlûmkirin bi navê dîn. Bi taybet li Rojhilata Navîn, mirov dikare gelek nimûneyên vê rastiyê bibîne.

Rêber Apo çima dibêje ku divê Îslam nebe amûra dewlet û desthilatdariyê?

Di roja îro de dînê Îslamê bûye amûrê desthilatê û bi navê wê gelek mirovên bêguneh hatine kuştin, mafên wan jî hatine desteserkirin. Herwiha bi navê dîn Kurd hatine erebkirin, tirkkirin û fariskirin. Di vê rastiyê de, ew rastiya ku bi navê dîn hatiye lîstin, îro Rêber Apo dibêje: "Vê rastiyê bibînin ku pê hatiye lîstin. Heqîqet û cewherê dînê Îslamê hatiye berovajîkirin, careke din lê vegerin." Rêber Apo ev jî aniye ziman; Çima ola Xwedê ya ji bo hemû mirovan hatiye şandin, bibe amûrê destê desthilatê? Divê em van pirsan zêde bikin. Ji ber ku dema em van pirsan bipirsin, em ê heqîqeta dîn baştir bibînin ku armanca wê ew e ji bo mirovan di vê dinyayê de jiyaneke bi aram û rehet, hem jî di axretê de jiyaneke bi huzûr pêk bîne. Lê heta niha ne tenê di Îslamê de, di Cihûtiyê û Xirîstiyaniyê de jî, dema ku dîn ketiye destê desthilatê, aramî, edalet, hevkarî û wekhevî ava nebûne. Ez jî di heman baweriyê de me ku divê ol ji destê desthilatê were derxistin. Binerin îro li Îran, Sûriyê, Erebistana Siûdî, Tirkiyê û Afganistanê bi navê olê çi li ser mirovan tê kirin. Ji ber vê yekê wekî Rêber Apo jî gotiye, divê Misilmanên rast û durist têkiliya navbera desthilat û olê baş fam bikin û ji hev veqetînin. Dema ku ev were kirin, li gorî bîr û baweriya min, ne tenê civak, lê ol jî dê rizgar bibe. Lê niha ol ketiye bin destê desthilatan û ew nahêlin ol bi awayekî azad di nava civakê de xwedî tevger be û nahêlin ola rast were famkirin. Çima vê dikin? Ji ber ku dema ola rast were famkirin, rastiya wan jî tê eşkerekirin.

Em dema behsa Îslama Demokratîk dikin, bawer dikim ku ji Kongreya Yekem heya Kongreya Sêyemîn di her sê kongreyan de Rêber Apo peyam û name şandine û xwestiye bi fikrên xwe beşdarî vê xebatê bibe, da ku ev xebat li ser bingehê heqîqetê were avakirin. Dema ku mirov bi vî awayî tevlî xebatekê dibe, berpirsyariyekê li ser milê xwe hîs dike û li gorî wê tev digere. Ew dibîne ku di Rojhilata Navîn de heqîqetek heye, lê ev heqîqet ji rêya xwe hatiye derxistin û berojavîkirin. Ji ber vê yekê divê heqîqet vegere çavkaniya xwe û careke din li ser esasê rastiyê were şînkirin. Armanc ew e ku mirov bi ixlas bi dînê xwe ve werin girêdan, ne ku bi navbênkariya desthilat û dewletan ji olê dûr bikevin.

Çima Rêber Apo gelek caran bal kişandiyê ser Wesîqeya Medîneyê? Herwiha li gorî perspektîfa Rêber Apo ya Îslama demokratîk, çareseriya kirîz û pevçûnên li Rojhilata Navîn çi ye?

Rastî Wesîqeya Medînê divê îro bêtir were gotin û lêkolînkirin. Rêber Apo gelek caran vê wesîqeyê anîye ziman û pirs kiriye ku çima di nav cîhana Îslamê de behsa vê wesîqeyê kêm tê kirin? Çima ew tê piştguhkirin û kes naxwaze wê bîne rojevê? Ev rewşa bêguman sedemên xwe hene. Desthilata ku bi malbata Emewiyan hat avakirin, ji bo parastina desthilata xwe têgihiştineke din a olê ava kir. Ji ber vê yekê jî naxwaze ku ev rastî werin nîqaşkirin.

Lê divê em van pirsan bipirsin. Di mijara rêvebirinê de Hz. Mihemed mirov çawa anîne cem hev? Li gorî têgihiştina min, Hz. Mihemed ne hakim bû, lê hekem bû. Ev her du gotin di wateya rêvebirinê de ji hev cuda ne. Hakim ew desthilatiyê li ser mirovan dike, lê hekem di nav mirovan de navbênkarî dike, wan tîne cem hev û aştiyê ava dike. Lewra pirs ev e gelo Wesîqeya Medînê dikare îro Rojhilata Navîn bi tevahî rê ve bibe? Ez bi xwe vê baweriyê nînim. Lê baweriya min ev e ku ev wesîqe dikare bibe pencereyek û zemînekî baş ji bo ku gelên Rojhilata Navîn li ser wê zemînê ji bo pêşeroja xwe çareseriyên nû ava bikin.

Wesîqeya Medînê çi ye? Di wê de Cihû, Mesîhî û Mişrik jî hebûn. Hinek ji wan mişrikan li Mekkeyê ji ber dijminatiya wan a li hember Hz. Mihemed şer dikirin, lê bi mişrikên Medînê re lihevkirin hebû. Ji ber vê yekê, armanca Hz. Mihemed ne ew bû ku her kes bibe ji ola wî. Şerê li dijî mişrikên Mekkeyê jî ne şerê olî bû. Ew ji ber ku wan hevalên wî kuştin û wî ji Mekkeyê derxistin. Lê îro gelek desthilat ev şer wek şerê olî pêşkêş dikin. Di rastiyê de, ew şer bersivek bû li hember zilm û zordariya ku li Hz. Mihemed û hevalên wî hatibû kirin. Di dînê Îslamê de şerê li ser xelkê tune ye, tenê destûra xweparastinê heye. Lê desthilatdar gelek caran bi navê dîn êrişî xelkê dikin, welatan dagir dikin û mirovan dikujin. Ji ber vê yekê Wesîqeya Medînê gelek girîng e. Di wê de tê gotin: "Em neteweyek in ango civakek ku di navbera xwe de aştiyê ava dike, hev diparêze û zextê li ser hev nake."

Îro li Rojhilata Navîn bi navê olê kuştin û şer berdewam in. Ji ber vê yekê pêdivî ye ku nirxên Îslama demokratîk werin pratîzekirin, wekî ku Pêxember di Wesîqeya Medînê de kir. Divê em dîsa rûmeta Îslama rastîn eşkere bikin. Di mijara jinan de jî, li gorî Quranê hem jin û hem zilam ji heman bingehê hatine afirandin û di mirovahiyê de wekhev in. Tepsekirina jinan ne ji dîn e, girêdayî desthilatê ye. Ji ber vê yekê divê em vê rastiyê eşkere bikin û ji bo azadkirina dîn ji desthilatdariyê xebat bikin.

Li Ewrûpa dîplomasiya Kurdan

Farûk Sakik

Di her serdemê de, li Rojhilata Navîn, li dijî Kurdan siyaseteke qirêj tê meşandin. Siyaset nedihat guhertin bi tenê aktor dihatin guhertin.
Di dema Şerê Yekem ê Cîhanê de, li qadê Îngiliz hebûn. Îroj di dewsa Îngilizan de Amerîka hatiye Rojhilata Navîn.
Di Şerê Yekem ê Cîhanê de, kesê ku siyaseta Kurdan a Îngilizan li qadê bi rê ve dibir, rasterast bi serokên eşîran re hevdîtinan dikir û di vî warî de herî zêde derdiket pêş, dîplomat û efserê îstîxbaratê Bînbaşî Noel bû.
Noel, di salên ku li Îranê wezifedar bû de fêrî Kurdî bûbû. Di dawiya Şerê Yekem ê Cîhanê de, ji aliyê Komîseriya Siyasî ya Îngilizan a li Bexdayê ve, ew şandin herêmê. Erka wî; danîna têkiliyên rasterast bi serokên eşîrên Kurd û malbatên nifûzdar re (bi taybetî bi navên mîna Bedirxaniyan û Seyîd Ebdulqadir re) yên li ser xeta Mûsil, Silêmanî, Diyarbekir, Elezîz û Helebê bû.
Noel, di sala 1919'an de li herêmên Bakûr û Başûrê Kurdistan xebatên berfireh ên îstîxbarat û propagandayê meşand. Wî pêkhateya eşîrî, demografî û rewşa civakî ya herêmê rapor kir û ji Londonê re şand.
Di destpêkêde her wek ji bo Kurdan îstixbarat kom dike dihat zanîn, lê piştî Lozanê, di nîqaşên Kurd û Tirkan de, Îngilizan Komara Tirkiyê tercîh kirin.
Îroj Noelê wê demê Tom Barracke. Tom Barrack li qadê bi herkesî û bi her aliyî re di nav danûsandina de ye. Li hewlêrê bi Kurdan re civînan lidardixe. Roj tê hevî dide, roj tê li gor Bexda, Enqere û Şamê tevdigere. Di destpêka sala 2026'an de dema şerê Rojava dest pê kir me dît ku li gor daxwaz-siyaseta Tirkiyê tevgeriya. Sozê bi salan bû dabûn Kurdan jibîr kirin û êrişî deskeftiyên Kurdan kirin. Li aliyek jî, Amerîka têkiliyên xwe yên bi Kurdan re, li hember Şam, Enqere, Bexda û Tahranê wek çekek bi kar tine. Dixwaze ku 'karta Kurdan' hertim wek şantajek bi kar bîne. Civînên Hewlerê jî parçeyek vê siyasetê ne.
Dema Amerîka û Tom Barrack ev yek dikirin, dewletê Ewrûpa jî xwestin siyaseta xwe ya li hember Kurdan zelal bikin. Di xwestin ku di şerê Rojhilata Navîn de ew jî bibin xwedî hêzek. Herkesî baş dizanibû ku Kurdistan li Rojhilata Navîn herêma herî stratejîk e. Ji bo vê yekê rojek piştî hevdîtina fermandar Mazlûm Ebdî û Tom Barrack ew vexwendin Ewrûpa. Li Ewropa li gellek welatan hevdîtinên Mazlûm Ebdî û Îlham Ehmed destpêkirin.
Komîserê Rojhilata Navîn Amerîka midaxeleyî vê hevdîtinê kirbû û hin sînor dabû pêş wan, da ku Şam û Enqere aciz nebin. Ji ber vê yekê kes nizanê di hevdîtina de çi derdikebe pêş. Daxuyaniyên ji bo çapemeniyê nayên dayin. Civak jî meraq dike.
Lê em Mazlum Ebdî ji hevdîtina Şamê ya 19'yê Çile de nas dikin. Dema ku Tom Barrack zext-şert ên giran da pêş wî, wî ev yek red kir. Got, Na!! û vegeriya nav gelê xwe.
Îro jî li salon û korîdorên meclîsên Ewrûpa, ji bo parastina statuya Rojava faaliyetên dîplomasiyê dimeşînin.
Di çenteyên her dû dîplomatên Kurdan de, li kêleka dosyayan mafê Kurdan, pirtûka 'dîroka şerê cîhanê yekem' a behsa siyaseta Îngilizan dike jî heye.
Em bawer in di hevdîtinan de, ji bo ku dîrok xwe dubare neke, Kurd carek din neyên xapandin, ev pirtûk baş xwendibin. Ka me got; aktor têne guhertin lê siyaseta wan ya li dijî Kurdan nayê guhertin. Ji bo vê yekê divê baldar bin.

Mûm û Rondik

Can Yûsiv

Şehîd Yusra Derwîş; Nîşana jina Kurd a azad û yek ji pêşengên şoreşa jinan"

Di nav kesayetiyên ku hebûneke çalak ji bo azadî ,civak û mafên jinan temsîl kirine, şehîd Yusra Derwêş wek yek ji pêşengên herî navdar ên şoreşa jinan li Rojava û Bakur û Rojhilatê Sûriyeyê derdikeve pêş, wê jiyana xwe ji bo xebata perwerdehî, civakî û rêxistinî terxan kiriye, ji bo xurtkirina têgînên perwerdehiyê, hişmendiya civakî û hêzkirina jinan roleke girîng lehîstiye, heya ku ew bû navekî berbiçav di rêwîtiya têkoşîna sivîl, çandî û civakî ya herêmê de.

Şehîd Yusra di sala 1971'an de ji dayîk û bavek Kurd (Mihemed Derwîş û Bedîa Xelîl) li bajarê Amûdê hatiye dinyayê , bajarê ku yek ji girîngtirîn navendên çandî û ramyarî li Cezîreya Sûriyeyê tê dîtin û di dirêjahiya dîroka xwe de tê naskirin wek bajarekî ku gelek helbestvan, rewşenbîr û têkoşer anîne jiyane ku barê ziman, nasname û azadiyê hilgirtine.

Malbata wê koka xwe vedigere ji Bakurê Kurdistanê , bi taybetî ji malbata Mela Beşîr a ji eşîra Omrîyan e, ji gundê Xerabê Baba yê girêdayî bajarê Mêrdînê ye, malbat ji ber şert û mercên zordariyê û çewisandinê ku li ser wan hatibûn sepandin, neçar bûn koçî Rojavayê Kurdistanê bikin û piştre li bajarê Amûdê bi cih bibin.

Yusra di nav malbateke kurd a neteweyî û rewşenbîr de mezin bûye , ew zaroka heftemîn bû di nav pênc xwişk û şeş bira de, dê û bavê wê ew li ser nirxên kurdewarî, rûmet, xweparêzî , nasname a kurdî mezin kirin ,di vê jîngeha malbatî de, nîşaneyên kesayeta wê ya yekem despêkir, û hişmendiya wê ya zû di derbarê pirsgirêkên civaka wê de bi awayekî hêdî hêdî afirî û pêş ket.

Yusra zarokatiya xwe di taxên kevnar ên Amûdê de derbas kir, di nav kolanên teng û malên kevneşopî de, ku ji wan bêhna nanê tenûrê û henaseya yasemîn û kulîlkan jê dibariya .

Her wiha di şevên zivistanê de bi guhdarkirina çîrokên dapîran , bi bihîstina serpêhatiyên gundên kevnar, evîn û sirgûnê û di bin bandora awaz û stranên gelêrî yên ku jinan di dawet û şahiyan de vedigotin, mezin bû, ev jîngeha çandî û civakî rolek girîng lîst di avakirina hişmendiya wê ya mirovî û girêdana wê ya bi çand û bîra kurdî re xurt kir.

Ew di nav malbateke de mezin bû ku di hate naskirin bi baldarî li zanîn û nirxên civakî dinêriya , ji ber vê yekê perwerdehî ji bo wê ne tenê pîşeyek bû, lê peyamekî exlaqî, çandî û mirovî bû ku ji sînorên karê kevneşopî derbas dibû.

Ji salên xwendina destpêkê ve, Yusra bi serkeftina xwe ya zanistî û jêhatîbûna xwe ya xwendinê di hate nasîn,wê ji qonaxa seretayî heta dawiya qonaxa navîn asteke bilind a xwendinê domand û ji ber kesayetiya xwe ya bawer, hezkirina ji zanînê û heza xwendin û berfirehkirina asoyên xwe , bû cihê rêzgirtinê ji hevalên polê, hevkar û mamosteyên xwe re.

Her weha, wê her dem helwêstên xwe yên dijî cudakarî û zordestiyê nîşan didan, ku bû nimûne ji hevalên xwe yên dibistanê re.

Di qonaxa amadeyî de, ew tevlî çalakiyên koma hunerî ya "Agirî" bû ku di sala 1986'an de hatibû damezrandin, û beşeke girîng ji dem û xebata xwe terxan kir ji bo karê çandî û hunerî, her weha beşdarî pîrozbahiyên Newrozê bû, ku ji aliyê wê ve weke derbirîna nasname û girêdayîna neteweyî dihat dîtin.

Piştî qedandina xwendina xwe ya lîse li Amûdê, ew tevlî zanîngeha Helebê dibe û wêjeya Fransî dixwîne, di bin bandora hejmarek torevan û nivîskarên ku bi pirsên azadî û jinan re mijûl dibûn, di nav wan de Asya Cebar û Newal El-Sa'dawi jî hebûn. Hilbijartina vê beşê ji aliyê wê ve ne tenê biryarek akademîk bû, lê di heman demê de xebatek bû ji bo dîtina amûrek zanistî û çandî ku bi wê re karibe pirsgirêkên jin û civakê îfade bike.

Di salên 1990'î de bi Rêberê Gelê Kurd Abdullah Ocalan re hevdîtin pêk anî, evê hevdîtinê bandoreke berçav li avakirina nêrîna wê ya rewşenbîrî û siyasî kir. Piştî wê zêdetir tevlî karûbarên civakî û parastina mafên jinan û azadiyê bû, û tevî mijûlbûna wê bi xebatên rêxistinî , piştre carek din ji bo qedandina xwendina xwe vegeriya zanîngeha Helebê, û di sala 2001ê de beşa wêjeya fransî qedand.

Pişt re, wê dest bi rêwîtiya xebata perwerdehiyê kir, lê şert û mercên bêbelgebûnê «mektûmên qeydê» û polîtîkayên cudakariyê yên wê demê rê li ber wê girtin ku karê fermî li dibistanên dewletê bi dest bixe ,lewra bi baweriya bi giringiya xwendinê û rola wê di xizmetkirina civakê de, berê xwe da mamostetiyê li gundên nêzîkî devera xwe û navçeya Dirbêsiyê.

Ji destpêka karê xwe ya perwerdehiyê ve, ew wek mamosteyekî pabend û dilsoz dihat nasîn, ku perwerdehiyê wek peyamek ji bo avakirina hişmendî, parastina nasname, ziman û çandê dibîne.

Wê salên dirêj di xebata mamostetiyê de derbas kir, her dem nêzîkî xwendekar û civakê bû, ew bi aramiya xwe, ruhê mirovî û jêhatîbûna xwe ya guhdarîkirina kesên din dihat naskirin.

Wê perwerdehî ne tenê wek pêvajoyek veguhastina agahiyan didît, lê wek projeyek ji bo avakirina însan, xurtkirina hişmendiya gelemperî û parastina bîra çandî ya civakê di nirxand .

Herwiha ew bi helwestên xwe yên piştgirîkirina pirsgirêkên jin û azadiya wê dihat naskirin ,alîgirê felsefeya Abdullah Ocalan bû û li dijî tecrîda li ser wî beşdarî gelek çalakiyan bû, di dema rêwîtiya xwe ya pîşeyî de, ji ber helwestên xwe yên rewşenbîrî û siyasî rastî gelek zor û zehmetiyan hat.

Ew di sala 2008'an de bi birêz Nîdal Îbrahîm re zewicî û zarokên ji wan re çênebûn, ev hevjînî, hevkariyek li ser bingeha têgihiştin, hevahengî û pabendbûna bi nirxên mirovî û civakî yên ku Yusra di tevahiya jiyana xwe de pê bawer dikir, ava bû.

Bi destpêkirina şoreşa 19'ê Tîrmeha 2012'an li Bakur û Rojhilatê Sûriyê, Yusra bi awayekî çalak tevlî saziyên perwerdeyê yên girêdayî Rêveberiya Xweser bû û piştî bidawîkirina xwendina xwe li peymangeha Zimanê Kurdî, dest bi hînkirina zimanê kurdî ji bo zarokan kir, û bi vê yekê beşdariyek girîng kir di vejandina perwerdehiya bi zimanê zikmakî de, piştî dehan salên dûr û dirêj ên piştguhkirin û bêparkirinê.

Rola wê ne tenê di warê perwerdehiyê de bû, di heman demê de bi armanca pêkanîna guhertinên civakî yên berfireh û tevkariyê li avakirina sîstemek demokratîk a serbixwe, beşdarî organîzekirina komîn û meclîsên gel bû, di heman demê de, ew yek ji pêşengên damezrandina rêveberiya dibistanan li Amûdê bû ,di navbera salên 2012 û 2013'an de ew hat hilbijartin wek hevseroka Meclîsa Amûdê , û rolek girîng di rêxistinkirina ramyarî û rêveberî ya civakê de lehîst.

Yusra Derwîş yek ji rêveberên yekem ên beşa perwerdeyê li navçeya Amûdê tê dîtin, ji ber ku bi salan di rêvebirina saziyên perwerdeyê û hînkirina zimanê Kurdî de xebitî. Her weha, wê rêveberiya gelek dibistanan kir, di nav wan de dibistanên «Betûl», «Meryem Xan» û «Tîrêj» jî hebûn.

Di heman demê rolek girîng lîst di rêxistinkirina konfêrans û semînarên perwerdeyê de, û di asta navneteweyî de jî beşdarî danasîna ezmûna perwerdehiya Rojava bû ,wê serdana çend welatan kir, ji wan Holenda, ji bo nasandina zimanê kurdî û sîstema perwerdeyê li herêmê.

Bi saya çalakbûn û ezmûna xwe ya di qada perwerdehiyê de, ew wek hevseroka Komelgeha Perwerdehiyê ya Amûdê hate hilbijartin. Û li wir xebatên xwe yên ji bo pêşxistina rastiya perwerdeyê û yekkirina ziman û nasnameya kurdî di nava saziyên perwerdehiyê de berdewam kir û di wê baweriyê de bû ku avakirina paşerojê pêdivî bi kadroyên jêhatî yên xwedî berpirsyariyê û ruhê xebata kolektîf heye.

Di wan salan de bi dilxwaziya xwe ya pêşxistina perwerdeyê, piştgiriya jinan û teşwîqkirina nifşên nû ku xwedî li ziman, nasname û çanda xwe derkevin dihat naskirin.

Her weha, çalakiya wê ber bi qadên civakî û jinan ve berfireh bû, û wê di gelek pêşxerî û çalakiyên civakî û jinan de beşdarî kir , di wê baweriyê de bû ku jin di guhertin û avakirina civakê de hevparê bingehîn e.

Bi vî awayî, Yusra ji keçeke ku di nav dibistanê de bi cudakariyê re rûbirû bû, veguherî yek ji pêşengên şoreşa jinan li Rojava.

Wê jiyana xwe terxan kir ji bo têkoşîna azadî, perwerdehî û avakirina civakek demokratîk ; ku bi rola jinê û mafê gelan a ji bo jiyaneke birûmet bawer dike.

Piştî salên dirêj ên xebat û têkoşînê di qada perwerdehiyê de, ew di 1ê Mijdara 2022'an de wek hevseroka Meclîsa Kantona Qamişlo hate hilbijartin, di dema rêveberiya xwe de, wê gelek doseyên civakî, xizmetguzarî û mirovahî şopandin û beşdarî kampanyayên piştgirîkirinê bû ji bo mexdûrên erdheja ku li Bakurê Kurdistanê, Tirkiye û hin deverên Sûriyê rû da bû di 6ê Sibatê de.

Bi vî awayî, Yusra di navbera perwerdehiyê , xebata rêxistinî û têkoşîna civakî de hevahengiyek çêkir û bû yek ji kesayetiyên jin ên herî berbiçav li Bakur û Rojhilatê Sûriyê, Wê mînaka pabendî û berpirsyariyê di xizmeta civakê de nîşan da.

Lê mixabin rêwîtiya wê di 20ê Hezîrana 2023'an de rawestiya, dema ku otomobîla ku tê de siwar bû li ser rêya Qamişlo -Tirbespiyê bi êrîşekê ji aliyê firokeyek bêmirov (drone) ve hat armanckirin, ku di encamê de ew ligel Lîman Şiwêş û Firat Toma şehîd bûn.

Nûçeya şehadeta wê bû sedema xemgîniyeke berfireh li herêmê, ji ber nirxa perwerdehî, civakî û rêxistinî ya ku wê nûnertiya wê dikir, û bi hezaran beşdar bûn di merasîma oxirkirina wê de , ku veguherî helkefta bîranîna rêwîtiya wê ya dûr û dirêj di xizmeta perwerde, civak û jinan de, û gotinên xatirxwestinê jî veguherîn teqezkirina ku jinên ku peyama jiyan û zanînê hilgirtine, bi hêsanî ji bîrê nayên derkirin.

Îro jî Yusra Derwêş di bîra Amûdê û gelê wê de amade dimîne, wek jineke ku di navbera perwerdehî, xebata civakî û rêveberiyê de hevahengiyek çêkir.

Di wê baweriyê de bû ku avakirina civakê ji mirov, ji dibistanê û ji hişmendiyê dest pê dike.

Tevî koçbûna wê, bandora wê di bîranînên gelên Amûdê û Bakur û Rojhilatê Sûriyê de maye, weke yek ji wan jinên ku hilbijartiye bibe mûmên ronahiyê ji bo rêyên yên din ronahî bike, û canê xwe sojand da ku ronahiyek di jiyana gelê xwe û nifşên paşerojê de bihêle ,
da ku jiyana wê bibe sembola dayin, dilpakî û dilsoziya bi pirsgirêkên mirovahî, jin û civakê re.

Ji giyanê wê yê pak re, rûmet û mandarî û ji tekoşîn û mîrateya wê ya perwerdehî û hînkarî re, mayînde û domdarî.

Projeyên xizmetguzariyê li Til Temir

Hevserokê Şaredariya Gel a bajarê Til Temir Ridwan Xelef destnîşan kir ku di meha bê de projeya ziftkirina rêyan li Til Temir dê dest pê bike û got, "Em hewil didin ku xizmetguzariyên cuda herwiha hawîrdoreke paqij û guncav ji bo şêniyên bajarê Til Temirê, dabîn bikin."

Lîloz Hisên/Til Temir

Tevî şert û mercên zehmet ku hemû herêma Cizîrê tê re derbas bû, nemaze bajarê Til Temirê ku şaredariya gel tevî astengiyan karîbû pilanên baştirkirina rastiya xizmetguzarî li gorî îmkanên bedrest, berdewam bike. Niha jî Şaredariya Gel a Bajarê Til Temirê dest bi pilanên nû yên ji bo ziftkirina rêyan kiriye, di heman demê de pabende bi dabînkirina hawîrdoreke paqij ji bo şêniyên bajêr û hwd.. ji xizmetguzariyên cuda.

Di niha de jî rojan e beşa Park û Darisatanan di Şaredariya Gel a bajar Til Temir bi awayekî rêxistinî kar û xebatên paqijiya bajêr pêk tînin. Di nava karên wan yên rojane de paqijkirina û rakirina çopê herwiha giyayên ne baş e. Di heman demê de paqijkirina tozê li ser kolanên sereke û şaxî herwiha li park, çerxere, qadên giştî û navberên rê. Wekî din li li komîn, dibistan û saziyên giştî. Ji xwe piştî karên paqijiyê yên rojane bi dawî dibe, hemû çop û bermahî ji bo cihên taybetî çopê têne veguhestin, da ku parastina paqijiya bajêr û dîmene xweşek bê dabîn kirin.

Di derbarê kar û xebatên Şaredariya Gel a bajarê Til Temirê, hevserokê Şaredariyê Ridwan Xelef ji rojnameya me axivî.

Hevserokê Şaredariya Gel a Bajarê Til Temir Ridwan Xelef di destpêka axaftina xwe de bal kişand rewşa paqijiya bajarê Til Temir kir û wiha anî ziman: "Di destpêkê de şaredarî ji bo barkirina çopê li hemû mal û kolanan di destê sibehê de digeriya, lê ji ber dengê erbeyên barkirina çopê hinek acizî ji hêla milet derket û giliyên xwe nîşan dan, lewma me ev stratîjî guherand, me biryar da ku li tevahî bajêr kontereyên çopî werin dayîn. Me daxwaza 150 kontereyên çopê kir, jê 80 kontere hatin ber dest me, di encamê de li seranserî bajarê Til Temir hatin belav kirin, bi vî awayî xebatkarên paqijiyê her sibeh çopê ji van kontereyan bar dikin. Ev gaveke pir baş bû hat avêtin, da ku hin pirsgirêk ji rêya me derkevin."

Belavkirina kontereyan

Wekî beşek ji planeke berfireh ku armanca wê, baştirkirina asta paqijiya giştî li kolan û deverên girîng, baştirkirina xizmeta berhevkirina çopê ya birêkûpêk û bibandor, misogerkirina bersiveke bilez ji bo hewcedariyên welatiyan, kêmkirina qirêjiya jîngehê, kêmkirina kombûna çopê li deverên niştecihbûnê û hişyarkirina civakê li ser girîngiya parastina dîmeneke şaristanî û paqijiya giştî, li seranserê taxên bajarê Til Temir kontereyên çopê hatine belav kirin.

Ji xwe cihên guncav ji bo konteyneran têne hibijartin ji hêla meclis û komînan da ku gihîştina wan hêsan be hem ji bo tîmên paqijiyê û hem jî ji welatiyan misoger bike. Ev gav wekî beşek ji hewldanên berdewam ji bo pêşxistina xizmetên şaredariyê û bidestxistina jîngehek paqij û saxlem tê.

Ridwan Xelef wiha li axaftina xwe zêde kir: "Wekî di hin pirsgirêkên din li ser cihê van kontereyan çêbûn, gelek malbat nexwestin ku ev kontereyên çopê li nêzî malên wan be, ev pirsgirêk di rêya komînan meclisan tê çareserkirin bi dîtina cihên guncav ji bo danîna wan."

Ridwan Xelef destnîşan kir ku pilanên wan hene ku 80 kontereyên din jî bînin, ji bo ku li gundewaran jî belav bikin, da ku xebatkarên paqijiyê û terketorên paqijiyê sivik bikin, bi vî awayî erebeyên çopê dê li gund û bajarê ji bo barkirina çopê û avêtina wê li cihê guncav, bigerin.

Pilanên ziftkirina rêyan

Ridwan Xelef bal kişand li ser pilanên ziftkirina rêyên bajarê Til Temir yên ku zirar lê hatiye û wiha berdewam kir: "Di nava pilanên me yên salane de, îsal pilana me ew bû ku 4 hezar metre li bajarê Til Temirê were ziftkirin, beşeke bê qeşirandin piştre kolan û rêyan em ê zift bikin û beşeke din jî bêyî qeşirandin. Ev pilana me ji niha û heya mehekê wê bê pêkanîn. Derbarê kort û çalên di nava kolanan de em ê wan sererast bikin û bi ziftê dagirin."

Pirsgirêka kanalîzasyonan

Xebatkarên kanîlîzasyonê li gorî bernameya rojane ya plansazkirî, karê xwe yê rojane yê paqijkirina kanalîzasyonên sereke berdewam kirin, ji bilî vekirina xetên kanalîzasyonê yên sereke û yên navmalî bi karanîna makîneya roketî ya kanalîzasyonê.

Ridwan Xelef diyar kir ku pirsgirêkek li Tel Temir ya kevin heye, ew jî ya kanalîzayonan ne. Ev kanalîzayon ji 45 salan ve ye û binerda wê ne baş bûye û wiha destnîşan kir: "Kolanên herî ku kanalîzasyonên wan dixetimin, kolana Filestîn û Seken Hedîs e, di demên pêş de em ê hewil bidin vê pirsgirêkê jî çareser bikin."

Çandina Daran li ser rêya M4 ya Helebê

Wekî beşeke ji kar û xebatên Şaredariya Gel a Bajarê Til Temir, Beşa Park û Daristanan ya şaredariyê ji ber rewşa şer ku di demekê de li herêmê qewimîbû, di encamê de dîmenê rê xirabibû, lewma saredariyê li kîleka rê çandina daran pêk anî. Herwiha di nava kar û xebatên ku hatin kirin, kolandina cûreyan û tesbîtkirina boriyên hesin li ser rêya kesk li gel rêya Navneteweyî ya Helebê. Ji bo misogerkirinê û bi armanca parastina darên ku hatine çandin ji xirabûnê, ev borî bi madeya çiminto hatin dagirtin. Di heman demê de rêxistina tevgera çûn û hatinê û parastina dîmenê xweşik yê rêyê.

Hevserokê şaredariya gel a bajarê Til Temir bal kişand li ser rêya M4 ya Helebê ya Navneteweyî ku di dema şer de, di aliyê rêya kesk de zirar lê hatibû kirin û wiha got: "Wekî beşeke ji karên me û ji bo parastina dîmenê bajêr, me gelek kar û xebatên sererastkirinê kirin, lewma dar lê hatin danîn û ji nû ve tên çandin. Wekî din ji bo parkan me hin park dane ji bo

ku hin kes tê de îstîsmar bikin. Di çerxerêya giştî de gelek kar hat kirin, hem ji hêla paqijiyê û dar çandinê, hewildanên me hene di vî alî de, da ku ev cih ji gelê me re bibe wekî bêhnvedanek di meha havînî de."

Tedbîrên ji bo derketin şewatê

Hevserokê Şaredariya Gel a Bajarê Til Temir Ridwan Xelef behsa tedbîr girtina ji bo derketina şewatê kir û wiha gotina xwe qedand: "Çi şewata ku derdiekeve em destwerdanê dikin, wekî din yedek hene da ku şewateke ji nişka ve derkeve em amade bin. Herwiha rojane çi di rojên betlane an ji yên din ev yedek di nava xebatên xwe de ne û her agahiyek ji bo şewatê tê em di nava tevgerê de ne. Têkiliyên me bi tîmên agikujê ya Dirbêsiyê û Hesekê jî heye, çi xalên şewatên derdikeve em xwe dighînin hev. Heya astekê kar û xebatekî wiha tê kirin. Ji xwe du erebeyên agirkujê û 2 sarîcên avê hene. Rojane 3 ajokar û carnan dibin 4 li gorî pêwistiyê, ev xebatkar her dem amade ne û çi pêwistiyên wan an jî ji bo xala Xerîta ya girêdayî Til Temir hebin em pêk tînin."

'Aboriya jin ruhê jina afrîner vejîn dike'

Ayşa Silêman/Dêrik

Jina bi navê Sara Bekir ku cihê xwe di zeviyên koperatîfê yên girêdayî aboriya jinê ya bajarê Dêrikê de digre diyar kir ku ew 49 malbatên şehîdan e ku cihê xwe di koperatîfa aboriya jin a gundê Şirikê de digirin û wiha got, "Aboriya jin ruhê jina afrîner vejîn dike."

Aboriya jinê çirûska sereke ya azadî, wekhevî û pêşveçûna civakê ye. Dema ku jin ji aliyê aborî ve serbixwe dibin, ne tenê jiyana wan, lê aborî û pêşeroja hemû civakê diguhere. Lewma aboriya jinê ya bajarê Dêrikê jî derfetê dide jinan da ku serweriya xwe ava bikin û cihê xwe di koperatîfan de bigrin.

Di derbarî çinîna zeviyên koperatîfê yên girêdayî aboriya jinê ya bajarê Dêrikê de, jina bi nave Sara Bekir ku cihê xwe di koperatîfê de digre Sara Bekir ji Rojnameya me re axivî.

Sara Bekir da zanîn ku ji destpêka dîroka mirovahiyê ve, jin afirînerên bingehîn ên aboriyê ne û wiha got: "Di serdema neolîtîk de pîşesaziya yekem, çandinî, komkirina xwarinê û parastina malê di bin pêşengiya jinê de bi pêş ket. Bi derketina pergala baviksalarî re, keda jinê hat paşguhkirin û jin di nava çar dîwaran de hat girtin. Lê îro roj aboriya jinê derfet dide me ku careke din wî rihê afrîner vejîn bikin û cihê xwe di milê çandiniyê de bigrin. Em 49 malbatên şehîdan di koperatîfa gundê Şirikê de cihê xwe digrin, her malbatekê 350 dolar hat ser milê me, di vî gundî de sê zevî hene girêdayî koperatîfa me ne. Zeviyê genim 100 çiwale, zeviyê Kizbera 60 çiwale û yê ce 50 çiwale, ji roja me dest bi çandiniyê kirî heya roja îro me xwe kiriye girûp her 6 seatan girûpek tê da ku çavdêriya zeviyan bike û tu zirar negihêje zeviyan û keda me vala neçe. Niha jî derase hatiye li ser zeviyê genim û li gor ku tê dîtin ji ber barana ku îsal bariyayî rewşa genim ji wan salên din baştire, ji ber ku salên borî ji ziwahiya zêde me hêviyên xwe qut kiribûn ji berhemên zeviyan."

'Karê komperatîvan hevbeş e'

Sara Bekir di dawiya axaftina xwe de wiha got: "Ji ber ku îsal baran zêde bariya derfet neda ku em derman li zeviyan bikin lewma gelek cûreyên giyayan di nav zeviyan de çêdibûn, em neçar dibûn her çend rojan werin wan giyayan hil bikin da ku bandorê li berhemên zeviyan nekin. Raste me gelek astengî dîtin dema em dihatin lê dema em vê berhemê li ber çavê xwe dibînin em wan astengiyan hemûyan jibîr dikin. Heya niha ew giyayên ku di nav kizbera de çêbûyî hîn şîne, heya ku ew hişik nebe em nikarin zevî biçinin. Piştî ku zeviyê me yê genim bidawî bibe wê derase here li ser zeviyê koperatîfa ya li gundê Rikava, piştî ku me genim kom kir yan em ê bidin mîrayê yan jî emê bifroşin bazirganan, piştî ku me firot pereyên ku derketin em ê li xwe belav bikin, em bi hêvîne ku her malbatek sûdê ji vê komperatîvê bigre. Niha jî buhayê mazotê bilind bûye ev yek bandorê li her tiştî dike û dibe asteng ji bo me ku buhayê her tiştî bilind bebe, em daxwaz dikin ji hemû saziyên têkildar ku bi me re bibin alîkar da ku em debara jiyana xwe bikin."

Bi saya berxwedana 14 salan bawernameyên rêveberiyê hatin qebûlkirin

Biryara 1617/943 gavek girîng e ji bo naskirina bawernameyên Rêveberiya Xweser û parastina mafên bi hezaran xwendekaran. Lê serkeftina rastîn bi fermîkirina zimanê Kurdî, pejirandina pirzimanî û parastina mafên hemû pêkhateyên Sûriyê di destûra nû de, pêktê.

Ronaz Silêman/Qamişlo

(Biryara 1617/943)

Wezareta Perwerdeyê ya hikumeta demkî ya Sûriyê di 19'ê Hezîranê de biryara 1617/943 derbarê bawernameyên ku ji hêla Rêveberiya Xweser ve hatine dayîn de, da.

Di vê çarçoveyê de pêwîst e rewşa qanûnî ya xwendekarên li parêzgehên rojhilat jî li ber çavan were girtin. Ev biryar beşeke ji pêvajoya entegrasyonê ya berdewam e, ji bo avakirina pergalek perwerdehiyê ya yekgirtî, piştî bicîhanîna materyala xwendinê ya yekgirtî ya hikumeta Sûriyê li hemû parêzgehên Sûriyê.

Li gorî pêdiviyên berjewendiya giştî, ev biryar tê dayîn:

Madeya 1: Xwendekarên ku berê xwendina xwe li gorî materyalên xwendinê yên Rêveberiya Xweser dimeşandin, destûr tê dayîn ku di ezmûnên bawernmeyên giştî (amadehî, Perwerdeya Bingehîn) de, li gorî rêzikname û pîvanên neteweyî yên yekgirtî yên ku ji hêla Wezareta Perwerdeyê ve hatine danîn, têne di salên 2025-2026 û 2026 2027'an de beşdarî ezmûnên bawernmeyan (amadehî û perwerdehiya bingehîn) bibin.

Madeya 2: Bawernameyên ku berê ji hêla Rêveberiya Xweser ve hatine dayîn, dê li gorî prosedur û rêwerzên ku ji hêla wezaretê ve hatine pejirandin û niha di meriyetê de ne, werin naskirin.

Madeya 3: Ev biryar tê weşandin û ji bo bicihanînê ji hemû aliyên peywendîdar re tê ragihandin.

Babetên girîng

Di çarçoveya vê mijarê de em ê di rapora xwe de hinekî balê bikşînin li ser girîngiya pirzimanî ji bo Sûriyê, sîstema Rêveberiya Xweser a xwendinê û hwd… ji babetên girîng ên girêdayî wê.

Rojhilata Navîn û sîstema yekzimanî

Di piraniya welatên Rojhilata Navîn de cihêrengiya zimanan heye, lê desthilatdaran stratejiya yekzimanî dane meşandin. Sûriyê jî gelek çand û netewan dihewîne. Lewra pêwîstiya wê bi qebûlkirina pirzimanî heye û zimanê Kurdî jî yek ji wan zimanê ku divê sereke û fermî bibe. Ji ber ku Kurd hem gelên resen ên Sûriyê ne,

hem jî beşeke mezin ji Sûriyê temsîl dikin. Di heman demê de bi salan dibistanên Rêveberiya Xweser hatine avakirin û bi hezaran xwendekar ji van dibistanan der çûne, lewra li ser vê bingehê, girîngiya qebûlkirina bawernameyên Rêveberiya Xweser şertekî bingehîn a Sûriya nû ye, hem jî siyaseta înkarê dema xwe çûye.

Siyaseta paşguhkirinê ya zimanan li Sûriyê ji kengî ve dihat meşandin?

Siyaseta paşguhkirin an jî asmîlasyonê ya zimanan li Sûriyê bi taybetî li dijî zimanê Kurdî, bi awayekî berfireh piştî desthilatdariya mala Eseed di sala 1970'an de zêde bû, lê bingehên wê berê jî hebûn. Di nav wan siyasetan de ev rêbaz dihatin meşandin: Qedexekirin an sînordarkirina hînkirina zimanê Kurdî di dibistanan de. Astengkirina çapkirin û belavkirina pirtûk û rojnameyên bi Kurdî. Qedexekirina gelek çalakiyên çandî û hunerî yên bi zimanê Kurdî. Siyasetên Erebîkirinê, bi taybetî di herêma Cizîrê de ku armanca wan guhartina demografîk bû. Lê piştî destpêka şerê Sûriyê di sala 2011'an de, di hin herêmên Bakur û Rojhilatê Sûriyê de, rêveberiyên herêmî dest bi hînkirina Kurdî û zimanên din kirin. Lê di herêmên ku di bin kontrola rejîma hilweşiyayî de bû û niha di bin kontrola hikumeta demkî de ne, zimanê Erebî hîn jî zimanê fermî yê sereke ye û rewşa zimanên din hîn ne zelal in. Lê li Bakur û Rojhilatê Sûriyê- Rojavayê Kurdistanê sîstemeke xwendinê ya bi salan hatiye avakirin û zimanê xwe yên sereke hene ew hemû jî di bin sîwan Rêveberiya Xweser de têne birêvebirin.

Rêveberiya Xweser

Di sala 2012an de "Şoreşa 19ê Tîrmehê" dest pê kir. Rêjîma Sûriyê ji Kobaniyê hat derxistin û paşê ev rewş dirêjî Cizîr û Efrînê jî bû. Êdî li Rojavayê Kurdistanê şoreşeke civakî, hişmendî, leşkerî û hwd… pêk hat, da ku mafê pêkhate û niştecihên herêmê biparêze. Lewma ji bo avakirina welatekî demokrat, pêwîstî pê hebû ku ev herêm di bin sîwana rêveberiyekê de xwe bi rê ve bibe û rêxistina xwe ava bike, ew rêveberî jî Rêvebriya Xweser bû. Di 21'ê kanûna paşîn de di sala 2014'an de Rêveberiya Xweser hat ragihandin. Li ser vê axê pêkhateyên cuda dijîn, ew jî Kurd, Ereb, Suryan û Ermen in, herwiha rêjeyeke biçûk ji Tirkmenan jî lê heye. Ji bo parastina mafê van pêkhateyan xala herî bingehîn ku Rêveberiya Xweser xwe spartiyê, mijara fêrbûna bi zimanê dayîkê bû. Ji xwe zimanê fermî yê Rêveberiya Xweser Kurdî, Erebî û Suryanî ye.

(Hevpeymana Civakî ya Rêveberiya Xweseriya Demokratîk a Herêma Bakur û Rojhilatê Sûriyê, 2024'an)

Lewma di Hevpeymana Civakî de ya ku ji aliyê Rêveberiya Xweser ve hatiye nivîsîn, perensîba herî bingehîn ku di "benda 6'an" de hatiye nivîsîn, wiha bû: "Li ser erdnîgariya Bakur û Rojhilatê Sûriyê, ziman hemû di her warê jiyana civakî, zanistî û çandî de, wekhev in. Heqê her gel an komeke çandî ye ku bi zimanê xwe yê zikmakî jiyana xwe bi rê bixe û karûbarên xwe bi rê ve bibe." Hevpeymana Civakî ya Rêveberiya Xweser ango siyaseta ziman a Rêveberiya Xweser li ser hîmê pirzimanî ye.

Destpêka dibistanên Rêveberiya Xweser û bi roja îro re

Dibistanên Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyê (Rojava) di çarçoveya guhertinên şoreşê de dest pê kirin. Perwerdehiya bi zimanê zikmakî di sala 2012-2013'an de li dibistanên seretayî bi awayekî fermî dest pê kir. Piştî avakirina rêveberiyê, desteyên fermî yên wekî Desteya Perwerde û Fêrkirinê hatin damezrandin. Sîstema nû ya perwerdehiyê gav bi gav berfireh bû û li gorî mufredatên rêveberiyê hat nûkirin. Herwiha di çarçoveya Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyê, avakirin û vekirina dibistanên ku li gorî pergala nû ya perwerdehiyê dixebitin piştî destpêka Rêveberiya Xweser gav bi gav pêk hat.

Destpêk sala 2012 û 2014'an

Piştî ku hêzên rêjîma Sûriyê ya hilweşyayî di sala 2012'an de ji gelek herêmên Kurdan xwe bi paşde kişandin, rêveberiya herêmî dest bi sazkirina dezgehên xwe kir. Di vê demê de piraniya dibistanan hîn jî bi bernameya hikumetê dixebitîn, lê komîteyên perwerdehiyê li ser amadekirina pergala nû kar dikirin. Di sala 2014'an de, piştî ragihandina kantonên Kobanê, Cizîrê û Efrîn, Rêveberiya Xweser dest bi avakirina pergala perwerdehiya xwe kir. Ev qonax wekî destpêka fermî ya dibistanên Rêveberiya Xweser tê hesibandin.

Vekirina dibistanan (2015–2016)

Di salên 2015'an û bi taybetî 2016'an de, gelek dibistan li herêmê Rêveberiya Xweser bi fermî bi bernameya nû dest bi xebatê kirin. Taybetmendiyên wan ev bûn: Perwerdehiya bi zimanê dayikê (Kurdî, Erebî û li hin deveran Suryanî). Bernameyên nû yên dersan ku dîrok, civaknasî û çanda herêmê jî di nav de digirt. Herwiha bi hezaran mamoste jî, ji bo pergala nû hatin perwerdekirin.

Berfirehbûn xebatê ji 2017'an û heta niha

Piştî ku Rêveberiya Xweser herêmên din jî ji çeteyên DAIŞ'ê rêzgar kirin û ew herêm birêve birin, sîstema xwe ya perwerdeyê li wir jî dana meşandin. Li ser wê bingehî jî hejmara dibistan, xwendekar û mamosteyan her sal zêde bûn û zanîngeh jî hatin vekirin.

Berxwedana 14 salan û destkeftiyên bi xwîna hezarên şehîdan

Di dîroka her civakekê de, berxwedan ji bo parastina maf, nasname û azadiyê xwedî girîngiyeke mezin e. Dema ku gel bi berxwedanek dirêj û bi hêz li hember zehmetiyan radiweste, gelek encamên erênî pêk tên. Yek ji wan jî deskeftiyan qebûkirina bawernameyên Rêveberiya Xweser li ser asta Sûriyê ye, ev yek jî ji bo kesên xwendî û karmendên saziyan girîngiyeke taybet heye. Berxwedana 14 salan nîşana îrade, yekîtî û fedakariyê ye. Di vê demê de gelek kes li ser kar û xizmeta civakê mayîn û hewl dan ku pergala rêveberiyê bidomînin. Ev hewldan di dawiyê de bû sedema ku gelek belge û bawername bi awayekî fermî werin pejirandin. Qebûlkirina bawernameyan tenê nirxdayîna belgeyan nîne, lê belê nirxdayîna hewldan, xebat û fedakariya wan kesan jî ye ku di şertên dijwar de kar kirine û xwendine. Ev gavek dikare derfetên nû ji bo xebat, xwendina bilind û beşdarbûna di saziyên fermî de biafirîne. Herwiha ev pêşketin dikare baweriya gel bi saziyên rêveberiyê zêde bike û rê li ber pêşveçûna perwerde, rêveberî û karûbarê fermî veke. Dema ku mafên kesan bi awayekî fermî tên parastin, civak jî bi hêztir û aramtir dibe. Lê gava herî sereke ku divê were avêtin fermîkirina zimanê Kurdî di destûra Sûriyê ya nû de ye.

Pêwîst e siyaseta ziman a dewleta Sûriyê bi çi awayî be?

Di encamê de em diakin vê yekê bînin ser ziman ku Sûriye welatekî pirneteweyî û pirzimanî ye. Li vî welatî Ereb, Kurd, Suryanî/Aramî, Tirkmen, Çerkez û Komên din dijîn, her yek ji wan ziman û çanda xwe heye. Ji ber vê yekê, avakirina siyaseteke ziman ku hem yekîtiya welat biparêze û hem jî mafên hemû gelan biparêze, yek ji bingehên pergala demokratîk e. Di salên borî de, siyaseta fermî ya Sûriyê zêdetir li ser zimanê Erebî ava bû. Ev rewş bû sedem ku gelek zimanên din, bi taybetî Kurdî, di perwerdehiyê, medyayê û dezgehên fermî de bi astengiyan re rû bi rû bibin. Di Sûriya nû de divê ev nêrîn biguhere û mafê ziman wekî mafekî bingehîn were pejirandin. Siyaseta zimanê ya pêwîst jî divê li ser van bingehan ava bibe: Mafê her kesî ku zimanê dayikê xwe fêr bibe, bixwîne û di jiyana giştî de bikar bîne. Pejirandina pirzimanî wekî dewlemendiyek, ne wekî metirsiyek. Herwiha divê di rêveberiya herêmî, dadgeh, perwerdehî û xizmetên giştî de bi zimanê herêmê jî kar were kirin. Di asta neteweyî de, pêdivî ye ku zimanên sereke yên welat bi qanûn werin parastin û pêşvebirin. Di warê perwerdehiyê de, modela baş ew e ku zarok di qonaxên destpêkê de bi zimanê dayikê xwe bixwînin. Di heman demê de zimanê fermî yê welat û zimanên din jî fêr bibin. Lêkolînên zanistî nîşan didin ku fêrbûna bi zimanê dayikê hem serkeftina xwendinê zêde dike, hem jî hesta hevparbûnê xurt dike. Herwiha divê medya, zanîngeh, çalakiyên çandî û weşanxaneyên bi zimanên cihêreng bêne piştgirîkirin. Ev gave ne tenê mafên mirovan diparêzin, lê di heman demê de yekîtiya civakê jî xurt dikin. Di encamê de, siyaseta ziman ya Sûriya nû divê li ser maf, wekhevî, pirzimanî û demokratîbûnê were avakirin. Welatek ku hemû zimanên xwe wekî beşek ji dewlemendiya xwe bibîne, dikare aştiya domdar, hevjiyana neteweyan û pêşketina civakî baştir misoger bike.

13 welat ji ber siyaseta birçîkirinê li hemberî qeyraneke mezin in

Ji serdemên kevin ve û heya roja îro, hêzên desthilatdar li seranserî cîhan ji bo berjewendiyên xwe pêkbînin bi milyonan mirov dane ber qeyranên kûr. Di dema heyî de jî 13 welat ji ber siyaseta birçîkirinê, pirsgirêkên aborî û şeran rastî qeyraneke mirovî tên.

Hemza Sêvo/ Qamişlo

Di serdema heyî de berçîkirin bûye yek ji rêbazên ferzkirina siyaseta hêzên desthilatdar û pêkanîna berjewndiyên wan. Hêzên desthilatdar di gelek dem û deveran de berçîkirin wekî rêbazekî ji bo bindestkirina gelan, şikandina berxwedanê û pêkanîna armancên xwe yên siyasî bi kar anîne. Ev siyaset bi awayekî rasterast an jî nerasterast li ser civakan tê meşandin û encamên wê gelek caran rewşeke giran li ser jiyana milyonan kesan hiştiye. Berçîkirin wekî amûrek siyasî dema ku hêzek rê li ber gihîştina xwarin, av, derman û alîkariyên mirovî digire derdikeve holê. Armanca sereke ew e ku civakek an komkek mirov di rewşeke lawaz û bêhêziyê de bimîne da ku nikaribe li hember desthilatdaran berxwedanê bike. Di gelek şer û pevçûnan de, dorpêçkirina bajar û gundan, girtina rêyên bazirganiyê û astengkirina alîkariyên mirovî wekî beşek ji vê siyasetê hatine bikaranîn. Berçîkirin ne tenê pirsgirêkek aborî ye, lê pirsgirêkek mafî û exlaqî ye. Dema ku gelan ji mafê xwarina têr û ewle bêpar dibin, mafên bingehîn ên mirovan têne binpêkirin. Ji ber vê yekê, gelek saziyên navneteweyî wekî Neteweyên Yekbûyî diyar dikin ku bikaranîna birçîtî wekî çekek şerê dikare bibe sûcek li dijî mirovahiyê.

Di serdema heyî de, berçîkirin tenê bi dorpêçkirina leşkerî nayê meşandin. Hêzên serwer û hêzên kapîtalîsta nûjen bi cezayên aborî, fetisandina bazaran, astengkirina alîkariyên mirovî an jî bi rêya hilweşandina qada çandiniyê berçîkirina komî pêkbînin. Ev awayên nû yên kontrolê gelek caran ji bo gelan ne hêsan têne dîtin, lê bandora wan li ser jiyana rojane ya gelan gelek mezin e.

Her çend hêzên desthilatdar gelek caran van kiryaran bi navê ewlehiyê, şerê li dijî dijminan an parastina berjewendiyên neteweyî rewa dikin, lê gelek caran qurbaniyên vê siyaseta qirêj sivîlên bêguneh in. Zarok, pîr û kesên nexweş di rewşên berçîbûnê de zirerê dibînin. Kêmxwarin, nexweşî, koçberî û mirin ji encamên sereke yên vê siyaseta dermirovî ya ku hêzên hegemon didin meşandin der tên. Li çaraliyê cîhanê tevî pirbûna xwarinê îro û pêşketinên mezin di sektora hilberîna xwarinê de, hîn jî nêzîkî 800 milyon mirov ji kêmbûna xwarinê cefayê dikişînin, û birçîbûn hîn jî çekek e ku di gelek şerên li çaraliyê cîhanê de tê bikaranîn.

Hin nimûneyên berçîkirina komî

Di serdema nûjen de ango piştî sedsala 19'an yekem berçîbûna komî ji sala 1845'an heya 1847'an ku li Îrlenda hat pêkanîn, ev yek bi destê Birîtaniya hat kirin, di encamê de melyon û nîv kesên Îrlendî bûn qurbanî. Di destpêka sedsala 20'an jî weke yekem berçîkirina komî ku li Rûsyayê di navbera sala 1921-1922'yan de ji ber şerên navxweyî çêbû, di encamê de ji 5 heya 6 milyon kes bûn qurbaniyên wê. Herwiha di sala 1959'an heya 1961'ê de birçîbûna komî li Çînê çêbû ew bi navê Birçîbûna Çînê ya Mezin tê naskirin, di encamê de ji 20 melyon heya 30 melyon kes bûn qurbanî. Sedem ew bû ku Partiya Komînîst ya serwer û siyaseta wê bû, wê plana aborî, dest pê kir, ev plan jî armanca wê pêşxistina qada pîşesazî li ser hesabê qada çandiniyê bû.

Di dema heyî de 13 welat di kirîza berçîbûnê de dijîn

Raporeke nû ya neteweyî hişyarî day ku di Hezîrana 2026'an de, 13 welat rastî rêjeyeke berçîbûnê ya binlind hatine, ev yek jî wê heya Mijdara heman salê berdewam bike, sedema bilindbûna rêjeya berçîbûnê jî ew e ku sîstema xwarinê di kirîzekê de ye, ji ber vê jî rewşa bi mîlyonan kes dê xerabtir bibe. Rapora bi navê 'Jêderên Berçîbûnê' salê du caran ji aliyê Rêxistina Xwarin û Çandiniyê (FAO) û Bernameya Xwarinê ya Cîhanê ve tê amadekirin. Rapora herî dawî Sûdan, Başûrê Sûdan, Yemen û Filistîn wekî deverên birçîbûnê yên herî giran û berbelav ên cîhanê destnîşan dike.

Sûdan, Yemen û Xeza di asta yekem de ne

Di rapora navnetewî de hat diyarkirin ku heta Îlona 2026'an metirsiya birçîbûnê li 14 deverên Sûdanê, li seranserê Darfûra Bakur, Darfûra Başûr û Kordofana Başûr hatiye destnîşankirin û tê payînkirin ku ev rewş di 13 deverên din de wê di demsala çinînê û heta Çileya 2027'an de berdewam bike. Li Yemenê tê texmînkirin ku di sala 2026'an de bidestxistina xwarinê di nav rewşeke herî xerab li ser asta cîhanî de wê bimîne. Texmînên berê nîşan didan ku 18.3 mîlyon mirov ango nîvê hejmara welatiyên Yemen dê di warê kêmbûna xwarinê re rû bi rû bimînin. Çiqasî raporê başbûnek di rewşa Xezzeyê de ji agirbesta Cotmeha 2025'an vir ve destnîşan kir jî, lê ew lawaz ma. Heta nîvê Nîsana 2026'an tevahiya Şerîda Xezzeyê bi metirsiya birçîbûnê re rû bi rû ma, 1.6 mîlyon kes ji nepeydakirina xwarinê êşê dikişînin û hewceyî alîkariya lezgîn in, di nav de zêdetirî nîv mîlyon kes bi berçîbûneke xeternak re rû bi rû mane.

Sûriyê û hin welatên Efrîqiyayê jî rastî berçîbûnê tên

Nîjerya ji welatên ku herî zêde xeterî li ser heye, piştî pêşbînî hatin kirin ku nifûsa wîlayeta Borno di mehên pêş de bigihêje astên herî bilin û metirsîdar ên bêistiqrariya sîstema bidestxistina xwarinê. Somal jî di vê kategoriyê de hat dabeşkirin û nifûsa herêma Bay bi gefa birçîbûnê re rû bi rû ye. Di lîsteyê de Sûriye, Çad, Burkina Faso, Malî, Komara Demokratîk a Kongoyê, Myanmar û Haîtî jî hene.

Rêjeya kelûpelên xwarinê ji bo mirov 59 ji sedî kêm bûn

Li gorî rapora bi navê 'Jêdera Berçîbûnê' şerên çekdarî û tundûtûjiyê hîn jî faktoarên sereke yên nebûna ewlehiya xwarinê ya xerab in û ev hemû bandorê li 12 ji 13 xalên ku herî zêde berçîbûn lê derdikeve pêş, dikin. Ev zext ji ber astengiyên aborî û zêdebûna xetereyên têkildarî diyardeya El Nîniyo ya pêşbînîkirî zêde dibin. Ev di demekê de tê ku destekdayîna mirovî bi kêmasiyên yên bêhempa re rû bi rû dimîne û hat texmînkirin ku kelûpelên taybet ji bo mirovan di navbera 2022 û 2025'an de bi qasî 59 ji sedî kêm bûn.

Fao: Nabe hişyariyên derbarê rûdana diyardeya berçîbûnê bên paşguhkirin

Derbarê kêmbûna kelûpelên xwarên û diyardeya derketina berçîbûnê cîgira rêveberê Giştî yê Rêxistina Xwarin û Çandiniyê(Fao) Bes Bêkdol da zanîn ku ew bi pêşwextî dizanin ka wê kengî rewşên awarte yên berçîbûnê yên siberojê derkevin û got, "Asetngî jî di wê yekê de ye ku çiqasî şiyan û karîna me heye em di dema guncav û li gorî pêwîstiyê tevbigerin? Destekdayîn di demeke pêşwext de werin dayîn, bi taybet alîkariyên girêdayî qada çandiniyê û xurtkirina asta berxwedana sivîlan, girîng e, ew ji rêbazên herî serkeftî ye di warê parastina asta berhemdayîna xwarina xwecihî û xwejiyankirinê de, hem jî rê li ber kirîzên mirovî digire."

Ji aliyê xwe ve rêveberê Cîbicîkar ê Bernameya Xwarinê ya Cîhanê, Carl Skau tekez kir ku nabe hişyariyên di rapora Jêderên Berçîbûnê de werin paşguhkirin. Wî zêde kir ku pevçûn, astengî û karesat malbatan neçar dikin ku biryarên ne gengaz bidin ka kî xwarinê distîne û kî birçî dimîne, û anî ziman ku bêyî tedbîrên bilez, tê payîn ku wê bi mîlyonan kesên din di mehên pêş de bi asta birçîbûnê ya xerabtir re rû bi rû bimînin û di encamê de wê berçîbûna komî rû bide. Skau destnîşan kir ku tîmên bernameya her du rêxistinan amade ne ku bi lez û bez û di çarçoveyeke mezin de bibin bersiv ji diyardeya berçîbûn re, lê ew hewceyî jêderên kelûpelên xwarinê ne da ku bigihînin kesên hewcedar û xwarinê bidin wan berî ku berçîbûn veguhere karesateke mezin. Her du ajansên Neteweyên Yekbûyî banga çalakiyeke bilez û hemahingîdar kirin da ku alîkariya mirovî zêde bikin, gihîştina ewle ji jêderên berçîbûnê re misoger bikin, veberhênanê ji bo şêwazê xwejiyankirinê bikin û hêza kesên hewcedar xurt bikin.

Komkujiya Kobanê; Plana dewleta Tirk ku bi destê DAIŞ'ê hat kirin

Piştî 5 mehan ji rizgarkirina Kobanê ji destê çeteyên DAIŞ'ê bi hewildaneke nû di 25'ê Hizêrana 2015'an de çeteyên DAIŞ'ê careke din êrişî Kobanê kirin û li dijî gel komkujî pêk anîn. Di encamê de nêzî 250 sivîl şehîd bûn û 273 jî birîndar bûn.

Aryen Hesen/Kobanê

25'ê Hizêrana 2015'an dîrokeke bi êş ku di dilê gelê Kurd maye û nayê jibîrkirin. Çeteyên DAIŞ'ê bi awayekî hovane êrişî gundê Berx Botanê yê girêdayî Kobanê kirin û di encamê de nêzî 250 sivîl şehîd bûn û 273 jî birîndar bûn. Îro komkujiya ku bi destê DAIŞ'ê li Kobanê û gundewarên wê hatine kirin 10 salan li pey xwe dihêle û derbasî sala xwe ya 11'emîn dibe.

Di derbarê 11'emîn salvegera komkujiya Kobanê ku bi destê DAIŞ'ê hate kirin, du şahidên bûyerê yên bi navê Piling Kobanê û Barîn Sorxwîn ji Rojnameya me re axivîn.

Piling Kobanê

Barîn Sorxwîn

'Ez di êrişa çateyên DAIŞ'ê li ser Kobanê de birîndar bûm'

Piling Kobanê diyar kir ku ew şahidê komkujiya ku di 2015 li Kobanê li ser destê DAIŞ'ê pêkhatî bû û wiha got: "Ez di komkujiya li ser destê DAIŞ'ê ku 25'ê Hizêrana 2015'an de li Kobanê rûdaye, amade bûm herwiha ez di wê şerî de jî birîndar bûm. DAIŞ'ê çare yekemîn di 2014'an de xwast ku Kobanê têkbibe lê belê ew têkçûn, xwastin ku careke din bi planekî cûda di 2015'an de êrişî Kobanê bikin û gel ji rêxistin û hêza wê dûrbixin herwiha baweriya di navbera gel û şervanan de qels bikin. Ev komkujî tam piştî 5 meh ji rizgarkirina Kobanê ji destê çeteyên DAIŞ'ê pêkhat ji bo tola xwe hilînin êrişî gundê Berx Botan ya girêdayî Kobanê kirin û têde qetilam û komkujî pêkanîn."

'Êrişa li ser Kobanê plana dewleta Tirk û çeteyên DAIŞ'ê bû'

Piling Kobanê destnîşan kir ku di komkujiyê de nêzî 250 sivîl şehîd bûn û wiha domand: "Di 25'ê Hezîrana 2015'an de, di saetên berbanga sibehê de bi taybet di meha Remezanê de, zêdeyî 100 çeteyên DAIŞ'ê ku kincên YPG'ê û Artêşa Sûriyeya Azad li xwe kirin da ku sivîlan bixapînin derbasî gundê Berx Botan yê girêdayî Kobanê bûn. Çeteyên DAIŞ'ê di tariya şevê de ji sê aliyan ve ketin navenda bajêr û gundê Berx Botanê. Wan rasterast malên sivîlan dan ber fîşekan û gule li her kesê ku dîtin reşandin. Ji ber ku gelekan bawer kir ku ew şervanên YPG'ê ne, derî ji wan re vekirin û di malên xwe de hatin qetilkirin. Di encama vê bûyerê dijmirovî de nêzî 250 sivîl di nav de jin, zarok û pîr hatin qetilkirin, herwiha nêzî 273 sivîl birîndar bûn. Piştî wê bi 3'ê erebeyan xwastin ku derbasî navenda bajarê Kobanê bibin, li milekî din Hazirtiya wan ji aliyê dewleta Tirk ve jî hebûn, bi planekê di navber wan û dewleta Tirk de ku çeteyên DAIŞ'ê di milê gundê Berx Botan de êriş bikin û derbasî bajarê Kobanê bibin û leşkerên dewleta Tirk jî di milê din re derbas bibin da ku di Kobanê de komkujiyan pêk bînin. Herwiha bi planekê din çeteyên DAIŞ'ê erbeyek li ber derî teqandin da ku çateyên DAIŞ'ê yên dîtir derbasî Kobenê bibin û armanca xwe pêkbînin.

Gelek hazirtî û planên wan di Kobanê de hebûn, cihên herî istiratîjik girtibûn da ka ku kes nikaribe di Kobanê de tevbigere. Sivîlên ku ji malê xwe derdiketin ew rastî êriş, soqastî û qetilkirinê dihat. Dema ku hin dayîk dengê mermiyan bihîst kirin tilîlî, di fikira wan de ye ku Sirîn ji destê çeteyan rizgar bûye, dema ku ew çeteyên DAIŞ'ê dengê tililiya wan dayîkan bihîstin ew dayîk qetil kirin."

'Bi awayekî hovane û dijmirovî komkujî li Kobanê kirin'

Piling Kobanê daxuyakirin ku ji bo xelaskirina sivîl û birîndaran ji êrişan gelek hewildan kirin û wiha pê de çû: "Di wê rojê de di birbanga sibê de bi taybet seat 4 bûn, dengê mermiyan hat, ez li navenda xwe bûn dema ku dema ku min dengê mermiyan bihîst, ez derketin û çûm kolana 48 dema ku ez daketin serê kolanê min dît ku gelek sivîl li erdê ne û birîndarin, min xwast ku ez wan sivîlan xelas bikin, dema ku ez hwaldidin wan sivîlan xelas bikin çateyên DAIŞ'ê li pêşiya me derketin û êriş kirin. Herwiha çateyên DAIŞ'ê gelek şervan û malbet di malekê de komkiribûn û derî li ser wan girtibûn, da ku wan qetilbikin û komkujiyan li ser pêkbînin. Hevalên di wê malê de bi awayekî xwe gihandin me û em derbarê rewşê de agahdar kirin. Me gelek hewildan kirin da ku em wan heval, sivîl, jin û zarokan rizgar bikin, di dawiyê de ji ber israra me ya mezin me karîbû ku wan kesan xelas bikin. Herwiha bi gelek awayêm cûda û dijmirovî çateyên DAIŞ'ê hewildan ku êriş û komkujiyan di hundir Kobanê de pêkanîn."

'Berxwedaniya gelê Kobanê hertim biserdikeve'

Piling Kobanê tekez kir ku berxwedaniya gel û têkoşîna şervana biserket û wiha anî ziman: "Di 2014'an de çeteyên DAIŞ'ê bi hejmareke mezin û destekdayîna dewleta Tirk bi awayekî hovane û dijwar êrişî Kobanê kir bi her awayî xwastin ku Kobanê têkbibin, îradeya gel û şervana bişkînin, lê nikarîbûn ji ber ku hestê berxwedaniyê û israra li ser serkeftinê yê şervanên YPG'ê, YPJ'ê û gel ew têkbirin û Kobanê rizgar kirin. Di 2015'an de careke din hewildan ku vîna gel û têkoşîna şervanan bi awayekî din bişkînin, lê dîsa nikarîbûn ji ber ku hêza gel li hember her cûre êriş wê biserbikeve."

'Hewildan ku keleha berxwedanê têk bibin, lê nikarîn'

Barîn Sorxwîn diyar kir ku ew tevahî Şehîdên Komkujiya Kobanê bibîrtînin û wiha got: "Dîroka êrişa li ser Kobanê xwe dûbare dike, di 2014'an de DAIŞ'ê bi hemû hêza xwe êrişî Kobanê kir û hewildan ku keleha berxwedanê Kobanê têk bibin, lê nikarîn. Careke din xwastin ku xewn û xeyalên di 2015'an de li Kobanê pêk bînin. Çeteyên DAIŞ'ê bi destekdayîna dewleta Tirk xwastin ku gelê Kurd di şexsê tevahî gelê Kobanê de bitirsînin û îradeya wî gelê bişkînin, lê belê li gorî hemû cûreyê êriş û komkujiyên ku li Kobanê û gundewarên wê di 2015'an de li ser destê çeteyên DAIŞ'ê hatiye kirin, nikarîn ku îradeya wî gelî bişkînin, lê îrandeya wan hîn xorttir bû."

'Îrade û berxwedaniya şervanan çeteyên DAIŞ'ê têkbir'

Barîn Sorxwîn da zanîn ku em dest ji axa ku bi xwîna şehîdan hetiye parastin û rizgarkirin berdadin û weha pê de çû: "Ez weke şervaneke Yekîneyên parastina Jin (YPJ) di Şerê di 2015 li Kobanê rûdaye hazirbûm û beşdarî wê şerî jî bûm, di heman demê de ez di wê şerî de birîndar bûm. Çeteyên DAIŞ'ê bi hizniyeteke tundrew û hovane êrişî sivîlan kir, li cihê herî girîng û guncaw ê Kobanê de xwe girtibûn da ku hakîmiyetê li tevgera gel û şervana bikin, lê nizanîbûn ku şervanên YPJ'ê û YPG'ê gavekê bi paş de na avêjin û wê hertin li ser biryara xwe bin. Îrade û berxwedaniya şervanan hiştin ku careke din DAIŞ di Kobanê de were şkandin, ji ber ku em tu carî nahêlin dijmin bi hêsanî derbasî ser axa me bibe. Axa ku bi xwîna şehîdan hetiye parastin û rizgarkirin em dest jê berdadin."

'Gelê Kobanê xwe ji nû ve rêxistin kir û berxwedaniya xwe domandin'

Barîn Sorxwîn destnîşan kir ku gelê û şervanan bi têkoşîn û berxwedaniya xwe xewn û xeyalên dijminan bin ax kirin û wiha domand: "Di wê êrişê de bi sedan sivîl di nava wan de zarok, ciwan, jin û kesên bi temen mezin bûn qurbaniya vê şerî û zihniyeta tundrew a DAIŞ'ê. Lê dîsa jî gelê Kobanê careke din xwe ji nû ve avakir û li ser xeta berxwedaniyê meşiya, bi wê têkoşîn û berxwedaniyê re xewn û xeyalên dijminan bin ax kirin. Herwiha heya roja me ya îro gel û şervanên me, li hember hemû cûreyên êrişan dibin mertala zindî û liberxwe didin. Çiqasî dîroka gelê Kurd bi taybet ya Kobanê li Rojavayê Kurdistanê bi êş be, lê li beramberî wê berxwedan û lehengiya wan di pelên dîrokê de hatine nivîsandin û hîn jî tê nivîsandin."